

● magazine

impact

Een uitgave van ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld

SEPTEMBER 2020 - NR. 3

ONTWRICHTING EN VEERKRACHT

75 JAAR VERENIGDE NATIES
Een interview met Patrick Cammaert

HERDENKEN IN CORONATIJD
Alternatieve vormen onder de loep

POËZIE BRACHT ONS SOELAAS
Hoe schoonheid ontstond uit een crisis

ARQ

Inhoud

4 Ongekende crises en veerkracht

8 Teun van Egmond over de impact van het werk als militair chirurg

17 Herdenken op afstand in tijden van corona

24 Peter Romijn's: *De lange Tweede Wereldoorlog*

28 Patrick Cammaert over 75 jaar Verenigde Naties

34 Wilbur Scott over herdenken en trauma

14 De rol van burgemeesters voor slachtoffers van crises en rampen

EN VERDER

- 11 **impact** COLUMN
Geert Smid: Over rouw en rituelen
- 12 **impact** COLUMN
Lisette Ma Neza: Slam poet en muzikant
- 20 **impact** COLUMN
Jackie June ter Heide: Blijf mij nabij
- 21 **impact** 5 VRAGEN
5 vragen aan Michel Dückers
- 22 **impact** BEELDVERHAAL
Inzet USAR reddingsteam in Beiroet
- 27 **impact** COLUMN
Ilse Raaijmakers: De oorlog zit in ons
- 31 **impact** RONDE TAFEL
Vroegsignalering bij stathouders
- 37 **impact** PRAKTIJK
Een kast vol: kinderboek over PTSS
- 40 **impact** BOEKEN
NtVP
- 43 **impact** NtVP

Ellen Klaassens

Hoofdredacteur Impact Magazine

In mijn vorige redactioneel schreef ik dat ik hoopte en erop vertrouwde dat wij Nederlanders, na vier maanden lockdown, onze verantwoordelijkheid zouden nemen in het weer op- en doorstarten van ons leven, onze (geestelijke)gezondheidszorg en onze economie. Ik ben blij dat ik dit een grote groep landgenoten daadwerkelijk zie doen. Het feit dat, ondanks het verantwoordelijke gedrag van velen, de besmettingen met het coronavirus deze zomer alweer zijn toegenomen, maakt mij ook bezorgd. Gaat het ons lukken de besmettingen in toom te houden of stevenen wij opnieuw af naar een lockdown? Wat zou dat betekenen voor al die mensen die het hoofd de afgelopen maanden maar net boven water hebben weten te houden, zowel economisch als psychisch? Of net niet?

Het is voor velen van ons de eerste keer dat wij met een gebeurtenis te maken hebben gekregen die zo'n grote landelijke- en wereldwijde impact heeft. Feit is dat het dagelijkse leven voor vrijwel iedereen veranderd is sinds afgelopen maart; sommigen varen er wel bij, anderen zijn langzamerhand aan het wennen aan de veranderingen en weten hier goed mee om te gaan en voor weer anderen zullen de veranderingen een meer ontwrichtend effect hebben.

Naar de gevolgen van de crisis wordt veel onderzoek gedaan; duidelijke resultaten zijn er nog niet. Sommige gevolgen lijken mee te vallen, andere lijken erger uit te pakken dan verwacht.

Tijdens de afgelopen maanden hebben wij als redactie regelmatig gesproken over de mogelijke gevolgen van de coronacrisis voor onze maatschappij en onze economie, maar ook over de ongekende veerkracht die veel mensen bezitten waardoor het hen lukt om het leven weer op te pakken en door te laten gaan. De keuze voor een themanummer gewijd aan ontwrichting en veerkracht was dan ook snel gemaakt.

Wat mij opvalt, als ik alle interviews, artikelen, columns en andere bijdragen voor dit nummer lees is dat, ondanks tegenslag, verdriet, afschuw en machteloosheid, ook hierin vooral de veerkracht, de creativiteit en het optimisme van de mensen, de boventoon voert.

Dat maakt mij blij.

Ik wens u veel leesplezier en ... blijf verstandig en gezond!

impact over de psychosociale gevolgen van ingrijpende gebeurtenissen

Impact informeert, agendeert en discussieert over de psychosociale gevolgen van ingrijpende gebeurtenissen op zowel mensen, organisaties als samenleving. Het magazine is gericht op mensen die zich beroepsmatig bezighouden met de psychosociale gevolgen van rampen, crisis, oorlog en geweld, zoals hulpverleners, onderzoekers en beleidsmakers. Daarnaast focust Impact zich op een brede groep professionals en anderen met interesse in terugkerende actuele thema's als psychotrauma, psychosociale hulp na rampen en crisis als ook oorlog, vervolging en geweld.

Impact is een uitgave van ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en wordt mede mogelijk gemaakt door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en de Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma (NtVP).

Abonnement Impact komt vier keer per jaar uit, een jaarabonnement kost € 27,50. Abonneren kan door een mail te sturen naar impactredactie@arq.org

Redactie Ellen Klaassens (hoofdredacteur), Ingrid van Assouw, Menno van Duin, Lucia Hoenselaars, Joanne Mouthaan, Bart Nauta, Ilse Raaijmakers, Onno Sinke, Sophie van den Bergh

Redactie coördinatie Marleen van de Ven

Redactieadres Nienoord 5, 1112 XE Diemen

Contact Tel. 088-3305190, e-mail: impactredactie@arq.org

Uitgave 4de jaargang, 2020 - nr. 3

Oplage 1.150 exemplaren

Vorm en productie Bruksvoort Design & Content

ISSN 2543-2591

Ongekende crises, corona en veerkracht

Foto: Pim Ras/HH

Na een ramp of crisis ontstaan er allerlei nieuwe formele en informele hulpstructuren - een teken van veerkracht dat we de afgelopen maanden ook tijdens de coronacrisis hebben gezien. Expert crisisbeheersing Menno van Duin over de theorie rond ontwrichting en veerkracht in roerige tijden.

In bestuurlijk Nederland kwam de laatste jaren meer aandacht voor zogeheten 'ongekende crises'. Klimaatverandering, verregaande digitalisering en andere maatschappelijke ontwikkelingen maar ook de verwachte en onverwachte verbanden daartussen maken de samenleving kwetsbaarder voor ongekende crises. Het Veiligheidsberaad vroeg het Instituut Fysieke Veiligheid om een onderzoek naar de risico's en effecten van maatschappelijke ontwrichting. Toevallig net voor de start van de coronacrisis, in februari 2020, verscheen bij het

IFV een rapport over de aanpak van ongekende crises.¹ Het rapport was een pleidooi voor het faciliteren en omarmen van verschillende vormen van veerkracht. In dit artikel wordt de hoofdlijn van dit rapport *Versterken van veerkracht* besproken om vervolgens te kijken welke vormen van veerkracht we tot nog toe terugzien in de coronacrisis.

¹ IFV (in samenwerking met Crisisplan) (2020), *Versterken van veerkracht. Naar een gezamenlijke aanpak van ongekende crises*, Arnhem.

Een familie kijkt vanuit de huiskamer naar de persconferentie van premier Rutte over de verlening van de coronamaatregelen, maart 2020.

Ontwrichting

Het onderzoek richtte zich op de vraag wat de oorzaken, de dynamiek en de effecten van maatschappelijke ontwrichting zijn en hoe veiligheidsregio's zich hierop het beste kunnen voorbereiden. Om een beeld te krijgen van maatschappelijke ontwrichting zijn diverse nationale en internationale casussen en literatuur bekeken. Al snel bleek dat er geen heldere definitie van maatschappelijke ontwrichting bestond. Daarom hebben wij zelf een definitie ontwikkeld: *Maatschappelijke ontwrichting refereert aan een proces waarbij een relatief grote groep mensen in een gemeenschap bemerkt, vreest of tot de overtuiging komt dat de voorzieningen die voor hen van elementair belang zijn niet beschikbaar (zullen) zijn en vervolgens hun dagelijks handlingsrepertoire aanpast waardoor de situatie wordt bestendigd of waardoor die zelfs verergert.*

Steeds blijkt de mate van vertrouwen in de overheid een cruciale factor te zijn

Een situatie van (mogelijke) ontwrichting begint bij een (gevoelde) verstoring – denk bijvoorbeeld aan een langer durende stroomuitval – die door betrokkenen als een bedreiging van het welzijn wordt ervaren. Het vertrouwen in het oplossend vermogen van de overheid en andere organisaties slinkt en mensen worden in toenemende mate angstig of boos. Een grote groep vreest dat essentiële voorzieningen voorlopig niet beschikbaar zijn. De combinatie van deze gevoelde en gedeelde reacties (afkeer, wantrouwen, boosheid) op deze verstoring kan leiden tot veranderingen in gedrag. Dagelijkse

Menno van Duin

Lector Crisisbeheersing (Instituut Fysieke Veiligheid) en redacteur van Impact Magazine

Figuur 1: Maatschappelijke ontwrichting als een vicieuze cirkel.

handelingspatronen wijzigen. Hierbij valt te denken aan het massaal negeren van regels en wetten, massale protesten, vluchtgedrag, massaal hamsteren; geweld (rellen, plunderingen). Het proces van maatschappelijke ontwrichting is een zichzelf versterkend proces, een vicieuze cirkel. Er is sprake van een neerwaartse spiraal (escalatie). Zonder tijdig en adequaat ingrijpen kan een collectief gedrag ontstaan dat een verdieping van de ontwrichting in de hand werkt. Dit hoeft echter niet per se het geval te zijn. Mensen en organisaties kunnen ook constructief reageren op de uitval van de kritieke processen. Dat proces noemen wij veerkracht. In figuur 1 is dat als volgt weergegeven.

Steeds blijkt de mate van vertrouwen in de overheid een cruciale factor te zijn. Zo lang de legitimiteit van de overheidsorganisaties en politieke leiders hoog is, zullen mensen meer geneigd zijn naar overheidscommunicatie te luisteren en blijft er meestal vertrouwen in het probleemoplossend vermogen van de overheid. Dat betekent ook dat maatschappelijke ontwrichting in veel situaties (gelukkig!) onwaarschijnlijk is. Veerkracht blijkt vaak *het* antwoord op dreigende maatschappelijke ontwrichting.

Veerkracht

Als wij iets uit al dat rampen- en crisisonderzoek geleerd hebben is het wel dat een groot deel van de hulp en ondersteuning niet door hulpverleners maar door inwoners zelf wordt georganiseerd. Mensen helpen elkaar en kort na een ramp/crisis worden er allerlei nieuwe

Hamsteren van toiletpapier aan het begin van de corona-crisis.

hulpstructuren gevormd.² Dat was lang geleden zo, maar dat is nog steeds het geval. In 2005 ontvluchtten vele honderdduizenden mensen deels met maar ook zonder hulp van de overheid het ondergelopen New Orleans. Niet alleen waren er talloze helden die duizenden levens redden, ook vele organisaties speelden een cruciale rol, zoals het Rode Kruis, maar ook Coca-Cola, IBM en supermarktketen Walmart (door goederen te leveren en door een grote rol te spelen in de distributie hiervan). In het onderzoek worden drie vormen van veerkracht onderscheiden: bestuurlijke veerkracht, institutionele veerkracht en maatschappelijke veerkracht. Bestuurlijke veerkracht heeft betrekking op een bepaalde wijze van handelen van bestuurders in bijzondere situaties. Vaak zien wij in crises een vrij klassieke vorm van leiderschap (dominant, geen tegenspraak duldend, grootse beslissingen nemend, matig luisterend). Leiderschap veronderstelt een visie en een duidelijke koers op basis van die aangegeven stip op de horizon. Daar tegenover wordt een veel minder autoritaire vorm geplaatst waarbij er ruimte is voor onzekerheid; er steeds kleine stapjes worden gezet; er al doende en experimenteel wordt gehandeld. Rutte sprak niet alleen over zekerheden, maar deelde ook zijn twijfels. De uitspraak van Rutte

² Vaak spreken wij hier van (zelf)redzaamheid. Toch spreken wij hier liever over maatschappelijke veerkracht omdat er verschillende voorbeelden zijn van zelfredzaamheid (flink wat water, voedsel of wc-papier inslaan; grote inspanning plegen om één persoon te redden waarmee andere levens op het spel worden gezet) die voor jezelf of die ander wel waardevol zijn maar voor het collectief dat zeker niet altijd ook zijn.

op de eerste grote persconferentie, dat op basis van 50% kennis er wél 100% beslissingen moeten worden genomen, is hier een typerend voorbeeld van. Nieuwe kennis en inzichten kunnen weer tot de aanpassing van eerdere beslissingen leiden. Bij iedere beslissing die later genomen werd zat steeds de disclaimer dat de cijfers het zouden moeten toelaten. Het brede vertrouwen in onze premier, de regelmatige persconferenties en

Rutte sprak niet alleen over zekerheden, maar deelde ook zijn twijfels

de adequate crisiscommunicatie hebben er in belangrijke mate toe bijgedragen dat het vertrouwen van de bevolking in de overheid deze eerste maanden groot is gebleven. Natuurlijk waren er hier en daar ontwrichtende elementen zichtbaar (het massaal hamsteren van wc-papier en andere producten bijvoorbeeld) maar deze bleven relatief beperkt. De aandacht ervoor was groot; de effecten gering.

De andere twee vormen van veerkracht zijn institutionele en maatschappelijke veerkracht.

Volgens een bekend schema van socioloog Russel Dynes³ zijn er meerdere typen institutionele en maat-

³ Dynes, R.R. (1970), *Organized behaviour in disaster*, Lexington, Lexington Health Books.

schappelijke organisaties die bij een ramp betrokken raken. Er zijn gevestigde organisaties als politie en brandweer waarbij hun taken in een crisis niet veel anders zijn dan in een normale situatie. Verder zijn er organisaties die andersoortige taken gaan verrichten (het voorbeeld van Walmart tijdens Katrina). Daarnaast zijn er organisaties die hun reguliere werk verrichten maar wel in een aangepaste structuur. Ten slotte zien wij in rampsituaties ook hele nieuwe organisaties ontstaan, juist daar waar er bepaalde lacunes blijken te zijn. Figuur 2 is toegepast op het thema 'veerkracht' om daarmee in kaart te brengen welke organisaties en vormen van veerkracht er denkbaar zijn.

Een mooi voorbeeld van type-1 veerkracht ten tijde van de coronacrisis was de brandweer die de GGD ondersteunde bij de organisatie van de zogeheten teststraten. In enkele regio's lag de gehele organisatie daarvan bij de brandweer en was (schaars) medisch personeel alleen nodig bij de bemonstering. In de zorg is door velen vrijwel permanent geïmproviseerd. Hier moesten medewerkers onder uiterst lastige omstandigheden werken (overbelaste afdelingen en instanties; gebrek aan persoonlijke beschermingsmiddelen). De personeelscapaciteit werd uitgebreid door allerlei opleiders, ex-werknemers, mensen in opleiding en anderen in te zetten. Er werden verschillende nieuwe landelijke organisaties en netwerken (type 4) gevormd. Feitelijk is men permanent op zoek (geweest) naar oplossingen om de slagkracht van instellingen te verhogen en dreigingen het hoofd te bieden.

Sociale media zijn bij uitstek geschikt om ten tijde van rampen hulpverlening te mobiliseren

Ten tweede zijn er organisaties en instellingen die niet-reguliere taken (type 2) hebben verricht. Sommige organisaties bedachten creatieve oplossingen om aan het werk te blijven en toch een zinvolle bijdrage te kunnen leveren. Sommige instellingen voorzagen dak- en thuislozen van voedzame maaltijden. Vanwege de beperkingen die de pandemie met zich meebracht waren er uiteraard ook vele organisaties en instellingen die werden beperkt in hun mogelijkheden. Ten derde zijn er de expanderende organisaties (type 3);

instanties die juist zelf organisatorisch veranderen om een rol te kunnen spelen in de veranderde situatie. Het Rode Kruis is bij uitstek een voorbeeld van zo'n organisatie die in het dagelijks leven al een ondersteunende functie vervult en die nu specifiek voor deze situatie extra en soms nieuwe initiatieven heeft ontwikkeld. Zo heeft het Rode Kruis een aantal jaren geleden de 'Ready2help'-organisatie opgezet, die drijft op een grote groep vrijwilligers die klaarstaan om ondersteunende werkzaamheden (burgerhulp) te bieden. Naast deze drie vormen van institutionele veerkracht zien wij misschien wel de grootste ontwikkeling op het gebied van de maatschappelijke veerkracht. Allerlei individuen en

		Taken:	
		Regulier	Niet-regulier
Structuur	Bestaand	1. Gevestigde organisatie > brandweer, politie, ziekenhuizen etc.	2. Uitbreidende organisatie > transportsector, levensmiddelenindustrie etc. > wordt ingezet voor nieuwe taken
	Aangepast	3. Expanderende organisatie > Rode Kruis, Leger des Heils, kerk, moskee, synagoge etc. > schaal op met vrijwilligers	4. Emergente organisatie > spontaan georganiseerde vrijwillige netwerken

Figuur 2: Organisaties en rampen.

groepen bieden spontaan hulp en bijstand aan, bijvoorbeeld aan mensen in de buurt. Uit recent onderzoek is bekend dat ook sociale media bij uitstek geschikt zijn om ten tijde van rampen en crises hulpverlening te mobiliseren.

Conclusie

Vooralsnog heeft de coronacrisis maar in zeer beperkte mate tot maatschappelijke ontwrichting geleid. Dat geldt overigens ook voor de landen om ons heen. Het vertrouwen in de overheid was tot aan de start van de zomervakantie groot en mensen, organisaties en de samenleving als geheel reageerden veerkrachtig. Maar er zijn ook minder rooskleurige effecten te noemen. Naast de doden en het leed, zal de crisis zeker ook de (sociale) ongelijkheid vergroten. De minst gezonden, de laagst opgeleiden, de kinderen uit kwetsbare groepen en gezinnen, de huidige cliënten van de GGZ en andere minder kansrijke groepen lopen de grootste kans juist door de coronacrisis er nog meer op achteruit te gaan.⁴

⁴ Sociaal en Cultureel Planbureau (2020). *Eerste doordenkingen maatschappelijke gevolgen coronamaatregelen*. Den Haag: SCP.

Militair-chirurg Teun van Egmond

‘Mensen die zeggen dat de impact van ons werk meevalt vergissen zich’

Dertien uitzendingen en een coronacrisis. Militair-chirurg Teun van Egmond kon putten uit jarenlange militaire ervaring toen hij dit jaar op de IC van het Elisabeth-TweeSteden Ziekenhuis (ETZ) stond, de plek waar veel covidpatiënten lagen. Wat leerde hij tijdens zijn militaire loopbaan? ‘Het is essentieel oog te hebben voor een ander.’

‘Ik had dienst op de spoedeisende hulp van het ETZ toen daar op 27 februari de eerste covidpatiënt binnenkwam. Twee weken later werden er zeventig covidpatiënten op een dag opgenomen. Het leek wel oorlog; aldus Teun van Egmond vanuit Tilburg, het hart van de coronacrisis. Het ETZ werd – om de oorlogstaal van sommige media te gebruiken – het front van de strijd.

Zelf is Van Egmond trauma- en longchirurg. ‘Aangezien we op dat moment weinig geplande chirurgie konden doen, de helft van ons ziekenhuis lag vol met covidpatiënten, heb ik direct mijn hand opgestoken toen de covidafdeling extra artsen nodig had’, verklaart hij aan de keukentafel in zijn huis, een voormalige pastorie waar hij al jaren met zijn vrouw woont. ‘Eigenlijk doe ik geen lezingen en interviews meer’, zegt hij met een knipoog. ‘Maar soms maak ik een uitzondering. Als ervan geleerd kan worden is het altijd waardevol.’

Voor zijn werk op de covidafdeling van Tilburg putte Van Egmond uit zijn ervaringen die hij opdeed als militair chirurg, op missies in Afghanistan en Irak. In mei dit jaar deelde hij zijn kennis in een door Defensie georganiseerd webinar over mentale gezondheid van zorgpro-

fessionals tijdens covid-19. Defensie wilde zijn ervaring delen met andere zorgprofessionals en liet een viertal militairen oren over stress, veerkracht en collegiale steun.

Tijdens zijn jaren bij Defensie werden zorg en begeleiding verder uitgebreid en geprofessionaliseerd. Van psychologen die mee op missie gaan, het voeren van eindgesprekken met collega’s, tot het acclimatiseren op Kreta voordat de militairen terug naar Nederland gaan. Van Egmond: ‘Een van de beste dingen vind ik de vragenlijst die jij en je partner een half jaar na uitzending krijgen. Zo komen mensen in het vizier die met psychische problemen lopen. Hoe eerder dat bekend is, hoe groter het effect van hun mogelijke behandeling.’

Wat heb je op de uitzendingen geleerd wat je in Nederland niet zou leren?

‘In een oorlog kunnen in een paar dagen tientallen slachtoffers het hospitaal binnenkomen. Het medisch team moet dan direct beginnen met triage. Een groot aantal gewonden kan maar door één medisch team geholpen worden. Als militair-chirurg heb ik daarmee leren om te gaan. Zoiets leer in je Nederland niet.

Foto: Teun van Egmond

Teun van Egmond met een meisje in rolstoel in Afghanistan.

Tijdens de coronacrisis ben ik me met een aantal mensen al snel gaan bezighouden met de vraag wat het ETZ moest doen als we de instroom van patiënten niet meer aan zouden kunnen, het zogenaamde code zwart. Dan zouden we mensen naar huis moeten sturen waar ze vervolgens zouden overlijden. Dat is eerst intern besproken. Daarna is het regionaal en tot slot landelijk opgepakt, wat ik heel goed vind. Als medici adviseren wij de overheid, maar wat bij code zwart te doen is uiteindelijk een politieke, en heel lastige, beslissing.

Daarnaast besloot Defensie de civiele zorg te ondersteunen.

‘Als Defensie iets goed kan dan is het opereren in een crisissituatie. Defensie heeft binnen een week een noodhospitaal in Ahoy Rotterdam operationeel gemaakt, daar had de civiele wereld maandenlang werk aan gehad. Dit waren geen militaire dokters maar geneeskundige militaire troepen die het noodhospitaal bouwden. En dat is een vak! Als die naar Darfur of Congo gaan dan zetten ze in één week een militaire geneeskundige organisatie neer. Niemand kan dat beter dan Defensie.’

Bart Nauta

Beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en eindredacteur van Impact Magazine

Ingrid van Assouw

Ervaringsdeskundige en redactielid van Impact Magazine

‘Ik heb dit jaren niet kunnen vertellen zonder erom te moeten huilen.’

Wat had in deze crisis de meeste impact op zorgprofessionals?

‘De situaties waarin je je machteloos voelt. Dat was extreem met de covidslachtoffers. Bij oude patiënten zonder IC indicatie, omdat ze een verblijf daar zeker niet zouden overleven, konden we in de eindfase van de infectie vaak niet meer geven dan zuurstof, morfine en een kalmerend medicijn, meer was niet beschikbaar. En dan stonden we volledig ingepakt aan het bed, met een masker op. Geen arm om hun schouder, maar fysieke afstand waardoor het niet voelde alsof we er van mens tot mens voor hen konden zijn.

Een patiënt mocht geen bezoek ontvangen, enkel als hij stervende was. Officieel mochten twee familieleden één uur langskomen. Maar ik kan dan toch niet als arts zeggen: “Het uur is voorbij, u moet weer gaan.” Dat werkt toch niet? Wat een enorm beroerde en machteloze situatie!’

Hoe hielden jullie het vol?

‘We hebben een periode gehad dat we het nog maar net redden. Uiteindelijk hadden we nog drie IC-kamers over waar we andere zaken dan covid konden behandelen. Op een bepaald moment hadden we driehonderdvijftig bedden met covidpatiënten, de helft van de bezetting van ons ziekenhuis. Het is essentieel om het met elkaar te doen, om elkaar figuurlijk vast te houden als het zwaar is en oog te hebben voor de ander, niet alleen voor de patiënt maar ook je collega’s.

Er waren echt schrijnende gevallen bij. Ik had een hele aardige patiënt van in de tachtig wiens zoon in het buitenland woonde. Deze patiënt zou gaan sterven en hij wist dat ook, hij had er vrede mee. Maar door de lockdown mocht zijn zoon niet uit het buitenland vertrekken. Die mocht de grens pas over wanneer er overlijdenspapieren waren. Dat vind ik niet humaan. Ik vond dat enorm lastig.

Zijn deze ervaringen anders dan die je bent tegengekomen op jouw uitzendingen?

‘Op een uitzending word je soms geconfronteerd met totaal onverwachte keuzes van patiënten die gebaseerd zijn op hun culturele achtergrond. Zo werd in Afghanistan een jonge Afghaanse vrouw binnengebracht die door haar man in het vuur was gegooid en verbrande onderbenen had. Als haar man alleen maar het vermoeden had dat ze iets fout had gedaan, dan mag hij haar zo toetakelen. Het feit dat hij dat mag, vind ik vreselijk. Dat hij het ook nog doet, vind ik nog afgrijselijker.

Uiteindelijk was ze pas acht dagen na de verbranding bij mij, omdat ze toevallig werd gevonden door een Amerikaanse militair. Haar benen waren op dat moment niet meer te redden. Dus ik sprak met haar via een tolk en legde haar uit dat we haar benen gingen amputeren. We zouden ervoor zorgen dat ze goede protheses kreeg, want die hebben ze in Afghanistan wel na veertig jaar oorlog.

Ze weigerde. “Je kunt me opereren en amputeren”, zei ze, “maar ik ben niet meer welkom in mijn dorp. Ik ben een sociale outcast.” We hebben de Imam erbij gehaald en we zijn gaan praten, maar we wisten haar niet te overtuigen. Ze is teruggegaan naar het dorp om te overlijden. Ze was zeven maanden zwanger..’

‘Zonder een warm hart voor mensen word je geen goede chirurg.’

Wat deed dat met jou?

‘Hier heb ik lang last van gehad. Ik heb dit jaren niet kunnen vertellen zonder erom te moeten huilen. De onmacht, de ongelofelijke onmacht die je voelt... Dat soort cultuurverschillen ervoer ik als een enorme beperking. Het ging er in dit geval niet alleen om wat jij kan of wil doen maar ook om wat de patiënt wil.’

Hoe bereid je je op zulke situaties voor?

‘In het leger trainen we op wat we moeten doen als we tien tot twintig slachtoffers tegelijkertijd binnen krijgen. Dus daar kan je je goed op voorbereiden. Maar ik kan me absoluut niet voorbereiden op een zwangere 27-jarige

Afghaanse jongen krijgt spiegeltherapie nadat zijn been is geamputeerd.

vrouw die weigert in leven te blijven en waardoor er eigenlijk twee mensen dood gaan, zichzelf en haar baby. Ik kan me ook niet voorbereiden op iemand die in Kandahar wordt binnengebracht zonder ledematen maar die nog wel leeft. Of op een helikopter die vier soldaten in zestien stukken naar ons hospitaal brengt.’

Wat rest er dan in dit soort gevallen?

‘Waar je je echter wel op kunt voorbereiden is de bewustwording dat we als arts hele moeilijke dingen kunnen gaan meemaken en wat dat met ons kan doen. We werken in een team, met artsen en verpleegkundigen, en het is belangrijk om te leren elkaar in de gaten te houden, belangrijk om van elkaar te merken als het minder gaat. Als er iets heftigs gebeurt moeten we met het team bij elkaar gaan zitten en bespreken wat dat met ons deed.

Wij chirurgen opereren, wij repareren geen machines. Een oude professor in de chirurgie vertelde ooit dat 97 procent van ons werk vooral uit kennis en kunde bestaat. Maar drie procent moet van de barmhartige Samaritaan komen. Zonder een warm hart voor mensen word je geen goede chirurg.

Situaties zoals met de 27-jarige Afghaanse vrouw, maar ook honderden andere ervaringen tijdens de missies, hebben veel met mij gedaan. Het maakt mijn emotionele rugzak steeds groter. Het is niet dat ik daar later tijdens mijn werk last van heb gehad, maar je moet er absoluut van bewust zijn dat al die ervaringen een enorme impact hebben. Mensen die zeggen dat de impact van ons werk meevalt vergissen zich. Ik kan er vrij makkelijk en open over praten en ik denk dat dat scheelt. Ik heb er geen last van, omdat ik mezelf toelaat er emotioneel bij te zijn. Ik weiger het op te kroppen.’

Door de coronacrisis is ons bestaan als het ware 'ontlichaamd': er is een afname van direct en lichamelijk contact. Het doet je beseffen wat lichamelijke nabijheid kan betekenen voor een gevoel van verbondenheid. Ook is er een opgelegde beperking van de fysieke leefruimte, een invloed van de overheid op het dagelijkse leven die sterker voelbaar is dan voorheen. Dergelijke effecten van een pandemie zijn niet nieuw, zo schreef filosoof Michel Foucault over reglementen rondom de pestuitbraak aan het eind van de zeventiende eeuw: 'Iedereen krijgt het bevel zich op een vastgestelde dag in zijn huis op te sluiten en het is verboden het te verlaten op straffe van de dood'¹. Kenmerkend voor een pandemie is bovendien dat het gevaar aanhoudend en alomtegenwoordig is. Al deze effecten van een pandemie brengen gevoelens van onwerkelijkheid en gemis met zich mee die lijken op rouw.

Getroffen door de coronacrisis

Over rouw en rituelen

Er zijn veel vormen van getroffen-zijn door de coronacrisis, waardoor je kunt spreken van groepen getroffen. Sommige mensen behoren tot meerdere groepen tegelijkertijd. Een eerste groep getroffen wordt gevormd door de zieken, de overledenen, en de herstellenden. Ook voor hun naasten is de periode van ziekte en herstel belastend. Een tweede groep getroffen bestaat uit mensen die beroepsmatig geconfronteerd worden met massaal leed en daarbij een verhoogd risico lopen op besmetting, zoals zorgverleners. Een derde groep bestaat uit de economisch getroffen die werk en toekomstperspectief zijn kwijtgeraakt. Een vierde groep wordt gevormd door de nabestaanden.

Rouw vindt tijdens de pandemie grotendeels plaats in eenzaamheid. Verdriet om, gemis van, verlangen naar en preoccupatie met de overleden dierbare kenmerken intense rouw. Het verlies kan voelen alsof je een deel van jezelf bent kwijtgeraakt, zelfs als een lichamelijke wond. Sociale steun is minder beschikbaar en lichamelijk contact – voor veel mensen van belang bij het reguleren van stressreacties – nog minder. Nabestaanden kunnen zich schuldig voelen vanuit de angst dat zij hun overleden dierbare hebben besmet.

Rouwrituelen, die behulpzaam kunnen zijn bij het omgaan met de gevoelens, moeten worden aangepast aan de nieuwe situatie. Rituelen en herdenkingen dragen bij aan herstel van verbondenheid en zijn juist in deze tijd van grote waarde. Rituelen zijn bij uitstek 'belichaamd': zij representeren betekenis door de opstelling, houding, of gebaren van mensen of de ordening van voorwerpen. Maar als collectieve rituelen in de fysieke ruimte niet mogelijk zijn, wat kun je dan wel doen? Sommige rituelen zoals herdenkingsbijeenkomsten worden uitgesteld, maar er zijn ook rituelen op afstand mogelijk, zoals live uitzenden van een uitvaart of herdenkingen.

Ook bestaan er geïndividualiseerde rituelen waarbinnen gevoelens van rouw een vorm krijgen, die juist tijdens een pandemie van waarde zijn. Binnen rouwtherapie worden geïndividualiseerde rituelen veel gebruikt, zoals het schrijven van een brief aan de overledene, waarin men schrijft wat men mist of wat men nog had willen zeggen. Ook religieuze en traditionele rituelen zoals bidden en meditatie worden individueel uitgevoerd. 'Mensen zijn rituele wezens', zoals filosoof Herman De Dijn stelt. Tijdens de coronacrisis verliezen we enkele rituelen, maar we zijn vaak in staat daar een passende vervanging voor te vinden.

Foto: Nadine Maas

Geert Smid

Prof. dr. Geert Smid is psychiater en hoogleraar bij ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum en de Universiteit voor Humanistiek.

¹ M. Foucault, (1975/1997). *Discipline, toezicht en straf: de geboorte van de gevangenis* (p. 270).

Poëzie is mijn soelaas,

mijn grote zus

zoals een langwerpige stuk doek dat gedragen wordt om de hals
zoals warme sokken in de winter, mama die een kopje aanmaak soep maakt opdat er
geen inwendige epidemieën ontstaan - dat soort soelaas

zoals de ledematen die bovenaan zijn borstkas zijn bevestigd
die om mijn hals heen een plekje vinden als een anaconda, als verliefdheid, als
doorbroken bindingsangst, als een navelstreng, een kinderfeestje bij de Oliemeulen
(het dierenpark in Tilburg), een slang om je nek omdat je daar niet bang voor bent
en de warmte van het liefkozen van zijn hand over mijn onderrug omdat hij ziet dat ik
zenuwachtig ben

poëzie is de bastoon van papa's stem, van toen we enkel nog dochters waren en op zijn
schoot zaten

- met onze oren tegen zijn borstkas geklemd
- is hardop aan jezelf twijfelen, voorlezen vervellen, krabben, een nieuwe moedervlek ontdekken

- is als teken van intiem contact
(met jezelf) Poëzie is aanraking

nu mijn huid de afstand bewaart ergens in een hoekje toekomst
mondkapjes als metafoor voor de democratieën

als we straf kregen van papa en mama was dat nooit in een hoekje staan zoals de
anderen kinderen - wel op je knieën zitten

de andere kinderen luisterden muziek

wij ontcijferden de liedjes, urenlang gedichten bedenken terwijl je ogen naar het
plafond rollen omdat je geheugen aan je linker hersenhelft zit

of zoiets, we logen er niet over, we waren leken in het leven

we leren het af

om uit dezelfde beker te drinken

te denken dat ons niets zal overkomen

in de trein in onze neuzen te peuteren

en er zijn gezegdes die we niet meer zeggen zoals *om je vingers bij af te likken*

- je vingers smaken naar desinfecterende handgel nota bene

en zelfs de kinderen spelen op den duur geen tikkertje meer

maar

spelen met woorden

op WhatsApp

- is om de tranen van elkaars wangen af te vegen

Lisette Ma Neza

Een crisis maakt van vanzelfsprekendheid een puinhoop, maar zorgt er ook voor dat we opnieuw leren kijken naar de dingen die normaal voor ons zijn. Collectieve worsteling zorgt ervoor dat we elkaar zien en willen helpen. Uit een zoektocht naar het nieuwe nu ontstond een nieuwe telefoonlijn, namelijk Dichters van Wacht, een initiatief dat afgelopen april is gestart. Een idee van Belgische non-profitorganisatie Verb(l)ind vzw, een idee dat verbinding en ontmoeting weer mogelijk maakte ten tijde van corona. Dichters, slam-poets, spoken word-artiesten werden bijeengebracht om gebeld te worden door wie maar wilde, om zo de eenzaamheid van het thuiszitten te verzachten. Ook ik werd van de ene op de andere avond ineens een Dichter van Wacht en ik wachtte af. De telefoontjes verliepen zonder vooroordelen, zonder gezichten, zonder lichaamstaal. De essentie bleef over, het luisteren, de sfeer en het voelen. Er belde eens een verpleegster op. Zo overwerkt als wat, in haar eetpauze. Ik sprak mijn dank uit voor haar dappere werk. Het mooie was dat zij mij terug bedankte: 'Jij doet ook werk dat van levensbelang is, door jou voelen de mensen zich minder eenzaam.' Ik op mijn beurt voelde mij gezien – al zagen we elkaar niet.

Telefoontjes van een jonge dichter

Een paar avonden later had ik een gesprek dat mij enorm is bijgebleven, met een vrouw die ongeveer vijftig jaar ouder was dan ik. Ik voelde onmiddellijk dat dit een bijzonder gesprek zou worden. Nadat ik wat gedichten had voorgedragen vroeg ze mij welk boek ik nu lees, omdat ze aan mijn gedichten kon horen dat ik een lezer ben. 'Brieven aan een jonge dichter', zei ik, trots. 'Van Rilke?!' zei ze enthousiast. Rainer Maria Rilke was haar favoriete dichter, haar enthousiasme was niet te houden. Rilke. Ze was zelfs naar zijn graf geweest in haar jongere jaren. We discussieerden, we lachten en we luisterden naar elkaar. Dit was wat de taal met ons deed. We vergaten dat we eenzaam waren. We vergaten dat we in een pandemie zaten. We leefden even echt en voelden ons opgeruimd.

Haar wijsheid en opsommingen van gezegden eindigden in een uitwisseling die ging over verbinding. 'Je hoeft je niet zomaar te binden aan anderen, je bent nog jong', begon ze. 'Maar dat zal misschien wel komen voor je. Ik voel dat je iemand bent die veel vertrouwen heeft, maar niet zomaar geeft', zo legde ze mij aan mezelf uit, waarschijnlijk omdat ik aan het begin van het gesprek wat voorzichtig was geweest. 'Als je je uiteindelijk wel zult binden aan iemand, dan zou dat moeten komen uit een volheid. Uit wat je hebt gezien, wat je kent. Ik voel dat je veel nadenkt. Dat binden zou niet moeten komen uit een soort eenzaamheid, of leegte, maar uit die volheid die je hebt.' Opnieuw voelde ik hoe een crisis altijd meer is dan alleen een worsteling. Hoe eenzaamheid leegte, maar ook volheid kan zijn. Hoe een verhaal altijd meerdere verhalen bevat, een lijn altijd twee kanten. Hoe een puinhoop opgeruimd kan worden. Ik voelde me met haar verbonden, zelfs nadat we ophingen.

Foto: Planofabriek

Lisette Ma Neza

Nederlandse slam poet en muzikant. Ze woont in Brussel, waar ze film studeert. In 2017 won ze als eerste vrouw en als eerste dichter van kleur het Belgisch Kampioenschap Poetry Slam.

Foto: Kimberly Dias

De rol van burgemeesters richting getroffenen

Wat voor rol spelen burgemeesters na crises en rampen? Hoe kunnen zij nabestaanden ondersteunen? In zijn promotieonderzoek ontdekte Wouter Jong dat burgemeesters een waardevolle functie vervullen in het vertolken van het leed richting de geschokte samenleving. De relatie tussen burgemeesters en getroffenen blijkt daarbij van bijzonder belang.

*'Soms word je positief verrast. Burgemeester Eberhard van der Laan kwam langs [...]. Misschien dat het aan de Limburgse vlaai lag die ik had meegenomen, maar die man heeft daar dus echt anderhalf uur op z'n gemak met mij gezeten. Oprecht belangstellend. Hij zei me steun toe. Zijn letterlijke woorden: "Wat jou anderhalve week aan deuren intrappen kost, is voor mij vaak één telefoontje. Maak daar gebruik van." Dat is hij nagekomen, meteen al.'*¹

Bovenstaand fragment komt uit een interview met een nabestaande van de MH17-ramp. De manier waarop zij het contact met burgemeester Van der Laan schetst blijkt geen uitzondering. In de praktijk ontstaat met regelmaat een warme band tussen burgemeesters en getroffenen van rampen en crises. Als er sprake is van een niet-natuurlijke dood, zijn burgemeesters geneigd om huisbezoeken af te leggen. Daarin brengen zij condoleances over, maar stemmen zij ook met de getroffenen en nabestaanden af wat de overheid in deze moeilijke situatie kan betekenen. Dat geldt niet alleen

voor crises met een grote nationale impact zoals de ramp met de MH17, maar ook bij crises met een lokale impact, zoals bijvoorbeeld een fataal verkeersongeval of een moord in de gemeente.

Uit een deelonderzoek van de promotie, getiteld *Crisis leadership by mayors, an empirical multimethod study*², dat zich richtte op de nasleep van de ramp met de MH17, bleek dat vrijwel alle burgemeesters het voortouw namen in collectieve herdenkingen op scholen en sportclubs en in het bezoeken van de nabestaanden.³ Uit de

Burgemeester Bas Eenhoorn van Alphen a/d Rijn troost een bezoeker van winkelcentrum De Ridderhof enkele dagen na de dodelijke schietpartij waarbij zes mensen omkwamen, april 2011.

Wouter Jong

Zelfstandig adviseur en verbonden aan de Universiteit Leiden voor het vak Crisis Communication

analyse blijkt dat burgemeesters daar de condoleances namens de gemeenschap overbrachten, een luisterend oor boden en, waar nodig, praktische steun boden. In twee gevallen namen burgemeesters zelfs de rol op zich als woordvoerder namens de familie, die de samenleving bedankte voor het medeleven maar ook opriep om terughoudend te zijn met het organiseren van herdenkingen omdat de familie daar geen behoefte aan had.

Wat getroffenen verwachten

Om het onderzoek over MH17 aan te vullen met het perspectief van getroffenen, is nog een tweede analyse gemaakt.⁴ Aan de hand van acht interviews met getroffenen is in kaart gebracht wat voor verwachtingen zij van de overheid hadden toen zij zelf met een crisis werden geconfronteerd. Daar kwamen drie zaken uit naar voren:

Allereerst hebben mensen algemene verwachtingen van de overheid. Dat zijn verwachtingen die men ook al had toen de ramp zich nog niet had aangediend. Dit gaat over thema's als gelijkheid, rechtvaardigheid en openheid. Men verwacht dat de overheid iedereen dezelfde zorg biedt en altijd klaar staat voor burgers in nood.

Daarnaast hebben getroffenen van rampen concrete verwachtingen over de manier waarop de overheid in het publieke domein met 'hun' crisis omgaat. Men verwacht duidelijke kaders en gaat ervan uit dat de overheid in het publieke domein alleen dingen doet als deze zijn afgestemd met getroffenen. Bij voorkeur organiseert de overheid geen herdenking of stille tocht als nabestaanden daar geen behoefte aan hebben. En meldt de overheid het hen wanneer een herdenking plaatsvindt, ook al zijn zij daar zelf als nabestaanden niet bij. Gebeurt dat niet, dan zijn dat tegenvallers, die in het ergste geval leiden tot een haperende verwerking van de ramp. Tot slot is er het niveau waarin getroffenen direct met de overheid te maken hebben. Getroffenen verwachten veel coulantie en begrip. Op dit vlak doen zich vaak de meeste knelpunten voor, omdat de overheidsbureaucratie die coulantie soms in de weg zit. Het gaat dan over een overheid die wel een uitzondering wil maken maar dat volgens de regels niet mag. Zoals de Belastingdienst,

die belasting heft over het bedrag dat bij een inzamelingsactie is opgehaald. Of de gemeente, die iemand een boete oplegt omdat hij tijdens de tsunami in Zuidoost-Azië (in 2004) zijn paspoort is kwijtgeraakt.⁵ Opvallend genoeg zijn getroffenen mild over de mogelijke verantwoordelijkheid van de overheid bij crises en rampen. Een mogelijke verantwoordelijkheidsvraag voor het ontstaan van een ramp, zoals die bijvoorbeeld speelde bij het monstertruckdrama in Haaksbergen of de vuurwerkramp in Enschede, hoeft een goed contact tussen getroffenen en overheid niet in de weg te staan, zolang getroffenen de erkenning en hulp krijgen om de crisissituatie het hoofd te bieden. De hulp die zij zoeken is vaak zowel emotioneel als praktisch. Daarom volgt het advies aan burgemeesters om met getroffenen te bespreken wat ze van de overheid verwachten en te kijken in hoeverre de burgemeester daarin, vanuit de overheid, met pragmatisme en met hulp van zijn netwerk, de mensen tegemoet kan komen.

Samenleving en getroffenen

Al met al blijkt de burgemeester zich, zodra hij over de drempel van het gemeentehuis stapt, dus te moeten richten op twee verschillende groepen. Enerzijds is er de geschokte samenleving, die duidelijke verwachtingen heeft van de burgemeester als boegbeeld. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in gezamenlijke herdenkingen op initiatief van de gemeente, de kerk, de sportclub of school. Anderzijds zijn er de getroffenen, die vooral op persoonlijk vlak steun en erkenning van de burgemeester zoeken.

De burgemeester moet beseffen dat de manier waarop hij in het openbare domein over de crisis spreekt, kan doorwerken in de beleving van getroffenen. De burgemeester heeft de morele plicht om de belangen van de directe getroffenen mee te wegen in alles wat hij doet en deze een plek te geven als er initiatieven worden ontplooid. Anneke van Dok, oud-burgemeester van Nieuwe-Niedorp, lichtte dat in een interview in de publicatie *Ingrijpende gebeurtenissen*⁶ toe aan de hand van de dood van drie van haar inwoners bij een aardbeving op Haïti:

'Veel mensen vinden het moeilijk om in het centrum van de belangstelling te staan, laat staan wanneer het om

de herdenkingsbijeenkomst van je eigen kinderen gaat. Je hebt als nabestaande je eigen intense verdriet. Dan vind ik het onze plicht dat zij niet het gevoel krijgen dat het dorp met hun rouw en verdriet op de loop gaat. Daarom hebben wij ervoor gezorgd dat de familie vooraf met eigen vrienden bij elkaar kon komen. In de zaal werden de ouders vervolgens omringd door een kring van naaste familie en vrienden. Dat kleine detail zorgde ervoor dat het voor de familie behapbaar werd.' Ze stipt een belangrijk inzicht aan: dat een burgemeester moet voorkomen dat een dorp met de rouw of het verdriet aan de haal gaat. Burgemeesters (en hun adviseurs) moeten beseffen dat collectief en maatschappelijk meeleven van de samenleving dus niet per definitie tot een gevoel van erkenning en steun bij de getroffen leidt. Het is daarin altijd een kwestie van aftasten of de collectieve belangen en de wensen van de directe betrokkenen en nabestaanden nog gelijklopen.

Een burgemeester moet voorkomen dat een dorp met de rouw of het verdriet aan de haal gaat

Boegbeeld in tijden van corona

In tijden van corona komt daar nog een ander inzicht bij. Waar burgemeesters de gewoonte hebben om huisbezoeken af te leggen, is dat in deze tijden niet of nauwelijks mogelijk. Tegelijkertijd moeten burgemeesters ook beseffen dat de huidige situatie niet alleen impact heeft op de nabestaanden van coronapatiënten. De beperkende maatregelen hebben immers ook directe implicaties voor mensen die afscheid moeten nemen van gestorven naasten met een andere doodsoorzaak dan corona. Vanuit die gedachte is burgemeesters ook

Foto: Werry Cornelis

Herdenkingswedstrijd voor omgekomen voetballers in aanwezigheid van burgemeester Pieter Broertjes van Hilversum, 16 augustus 2014.

door het Nationaal Kernteam Crisiscommunicatie van de NCTV geadviseerd om aandacht te schenken aan situaties waarin de doodsoorzaak van een inwoner (nog) onduidelijk is.⁷

Anders dan onder normale omstandigheden, waarin burgemeesters vooral contact zoeken met nabestaanden na een niet-natuurlijke dood, is aangeraden om in deze uitzonderlijke situatie contact kunnen zoeken met alle nabestaanden. In dat contact (per brief of telefoon met de naaste familie) kan een burgemeester laten merken dat hij beseft dat de coronamaatregelen verstrekende gevolgen hebben voor afscheid nemen en de rouwverwerking in het algemeen. Dit komt door de beperkingen van het aantal aanwezigen, waardoor veel familie, burens en vrienden uit de gemeenschap geen afscheid kunnen nemen en de naaste familie op zichzelf is aangewezen. Een brief waarin een burgemeester de situatie aankaart en aangeeft dat hij zich realiseert hoe ingrijpend de maatregelen ook voor hen zijn, verzacht daarmee het onderscheid tussen de verschillende manieren waarop de burgemeester nabestaanden steunt.

Het bevestigt het beeld dat het altijd zoeken is naar een juiste balans, die alleen gevonden kan worden door in contact te treden met getroffen en nabestaanden en aan hen zelf te vragen wat de overheid voor hen kan betekenen.

REFERENTIES

- 1 Uit: 'Zijn zus herkende hij meteen', *De Gelderlander*, 10 november 2014.
- 2 Te downloaden via <https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/crisis-leadership-by-mayors-an-empirical-multimethod-study>
- 3 Jong, W., Dückers, M.L.A. and van der Velden, P.G. (2016), Crisis Leadership by Mayors: A Qualitative Content Analysis of Newspapers and Social Media on the MH17 Disaster. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 24: 286-295. doi:10.1111/1468-5973.12124
- 4 Jong, W. and Dückers, M.L.A. (2019), The Perspective of the Affected: What People Confronted With Disasters Expect From Government Officials and Public Leaders. *Risk, Hazards & Crisis in Public Policy*, 10: 14-31. doi:10.1002/rhc3.12150
- 5 Zoals ook beschreven in de Impact-uitgave *Wereld van verschil* door W. Jong en M. van der Post (2008).
- 6 Jong, W. (2013), *Ingrijpende gebeurtenissen. Bestuurlijke ervaringen bij crises met lokale impact* Den Haag: Nederlands Genootschap van Burgemeesters.
- 7 Advies *Voorbeelden collectieve rouw* d.d. zondag 5 april 2020.

Herdenken op afstand in coronatijd

Sophie van den Bergh

Beleidsadviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld, literatuurwetenschapper en eindredacteur van Impact Magazine

Ilse Raaijmakers

Historicus, senior beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en redactielid van Impact Magazine

Foto: Jasper Guiters

Screenshot van de online herdenking van de bevrijding van Kamp Amersfoort, 19 april 2020.

De afgelopen maanden zijn een grote proeftuin voor herdenken op afstand gebleken. Omdat herdenkingen bij een monument of op een begraafplaats door de coronamaatregelen geen doorgang konden vinden op de ‘normale’ manier, waren organisatoren gedwongen om nieuwe manieren te vinden om hun publiek te bereiken en te bedienen. Hoe betrek je bezoekers en getroffenen bij een herdenking als ze er niet fysiek bij kunnen zijn? In dit artikel blikken we met drie organisatoren terug naar de herdenkingen die zij tijdens de coronacrisis hebben georganiseerd. Wat leverde het op en wat blijft in de toekomst behouden?

KAMP AMERSFOORT

In Amersfoort resteerde slechts een kleine maand tot de herdenking, toen woordvoerder en hoofd onderzoeker Floris van Dijk en zijn collega's zich realiseerden dat deze niet door kon gaan. Op 19 april wordt ieder jaar herdacht dat Kamp Amersfoort op die dag in 1945 door de Duitse autoriteiten werd overgedragen aan het Rode Kruis. De herdenking wordt ieder jaar druk bezocht door

ooggetuigen en nabestaanden en wordt live uitgezonden door een lokale of regionale omroep. Van Dijk en zijn collega's besloten er dit jaar een online herdenking van te maken.

Hoe kreeg de online herdenking vorm?

‘We drukten op een knop en de hele herdenking stond al klaar. Alles was geregisseerd en van tevoren opge-

nomen. Dat ging ook niet anders vanwege corona. Je zag geënceneerde beelden van de herdenking op het kampterrein, inclusief toespraken, kranslegging, Wilhelmus en twee minuten stilte. Dat is vermengd met historische beelden uit de oorlog, opnamen van repetities waar vrijwilligers zich voorbereidden op de herdenking en interviews met ooggetuigen. We hebben het een online herdenking genoemd, hoewel de herdenking dus op dat moment in feite niet live plaatsvond. Maar je werd als toeschouwer wel meegenomen. Je kreeg heel erg de indruk dat je erbij was.'

Welke reacties kreeg je op de herdenking?

'We hebben ontzettend veel positieve reacties gehad, omdat mensen het gevoel hadden veel meer bij de herdenking betrokken te zijn geweest. Met een drone heb je beter zicht. Met een handeling zoals een kranslegging zit je er met een camera bovenop. Het effect was dat mensen echt het gevoel hadden dat ze bij de herdenking waren en zelfs nog meer betrokken waren dan bij de traditionele herdenking.'

KETI KOTI TAFEL

Elk jaar op 1 juli, de dag waarop de afschaffing van de slavernij wordt herdacht, organiseert Mercedes Zandwijken met een klein team de Keti Koti Tafel. Tijdens een maaltijd worden persoonlijke ervaringen uitgewisseld over de hedendaagse gevolgen van het Nederlandse slavernijverleden. Door corona kreeg de Keti Koti Tafel dit jaar noodgedwongen een kleinschaligere en intiemere vorm.

Hoe was de Keti Koti Tafel anders dan andere jaren?

'Aan een reguliere Keti Koti Tafel nemen minimaal honderd personen plaats, de helft zwart en de helft wit. Dit jaar hebben we dit initiatief moeten verplaatsen naar de privésfeer. Daarvoor hebben we Keti Koti dialogotassen ontwikkeld met daarin alle benodigdheden om in eigen huiskamer een gesprek te voeren over de erfenis van het slavernijverleden: de maaltijd, dialoogvragen en de benodigdheden om de bijbehorende rituelen uit te voeren.

In acht steden door het hele land konden mensen tassen reserveren en ophalen. Het leuke was dat iedereen die de tas kwam ophalen een duidelijk plan had: sommige deelnemers zagen het als een kans om het er eindelijk met hun kinderen over te kunnen hebben, anderen hadden collega's uitgenodigd of organiseerden een Tafel in hun kerkgemeenschap. In Zeeland hadden we een groep mensen getraind die instructiefilmpjes hebben gemaakt voor elke stap in het dialoogproces.

Welk effect had de herdenking op getroffen en nabestaanden?

'We hebben heel emotionele reacties gekregen, meer dan andere jaren. Ik durf zeker te zeggen dat het emotioneler was dan andere jaren. Een interview met een ooggetuige komt heel mooi over als je zo'n man zelf ziet volschieten als hij iets moet vertellen over vroeger. Ik vond dat de regisseur de emotie goed in beeld heeft gebracht. Dat bleek ook uit de reacties.'

Wat betekent dit voor de toekomst?

'Ik denk dat we in de toekomst beide vormen van herdenken gaan aanbieden. De fysieke herdenking als plek waar mensen steun aan elkaar kunnen hebben, want dat is ook heel belangrijk. Daarnaast een online herdenking waarbij je vooraf opgenomen beelden, historische beelden en beelden van de live ceremonie afwisselt.'

Heb je meer mensen bereikt met deze herdenking?

'Dat weten we niet echt, maar we vermoeden van wel. De online herdenking is vaak bekeken, ook in het buitenland. Ik denk dat je bereik groter wordt en je impact groter is, omdat je emoties beter in beeld brengt.'

Herdenking van de afschaffing van de slavernij in Suriname en de Nederlandse Antillen bij het Keti Koti monument in Amsterdam, 1 juli 2020.

Daar hebben ze de mensen ook laten betalen voor de tas, wat echt een unicum is: dat witte mensen bereid zijn om over de erfenis van het slavernijverleden te praten én daarvoor te betalen!

Ook hebben jullie op 1 juli een livestream georganiseerd. Hoe gingen jullie te werk?

'Al jaren werken we samen met Theater aan het Spui in Den Haag om de dialogotafels te organiseren. Nu vroegen ze of we samen met hen een livestream konden opzetten. Vanuit een studio schakelden we in bij mensen

die thuis aan een Ketu Kotu Tafel zaten. Het leek me eerst een behoorlijke uitdaging, maar uiteindelijk is het heel goed gegaan.

De reacties die we kregen waren ook erg positief. Mensen waarderen het om een kader aangereikt te krijgen om over dit onderwerp te praten. Zeker na de ontwikkelingen van de afgelopen maanden en de groeiende Black Lives Matter-beweging was hier grote behoefte aan. Het thema van de Ketu Kotu Tafel van dit jaar sloot daar mooi bij aan: "Als ik verander, veranderen wij." Naar elkaars verhalen en ervaringen luisteren is een belangrijk begin van die verandering.'

HERCULESRAMP

Elk jaar wordt op 15 juli de Herculesramp herdacht, de vliegtuigramp die in 1996 plaatsvond op Vliegbasis Eindhoven en 34 mensen het leven kostte. Na de coronamaatregelen die half maart werden opgelegd, realiseerde Peter Kempen, voorzitter van Stichting Herculesramp, zich dat het een te groot risico zou zijn om de herdenking zoals gebruikelijk te organiseren, met zo'n 150 aanwezige nabestaanden. Ze besloten tot een mengvorm: een live uitzending van de herdenking in zeer klein gezelschap.

Hoe kreeg de herdenking uiteindelijk vorm?

'Een online uitzending was voor ons echt nog onontgonnen terrein. Eind mei hebben we met een aantal herdenkingscomités een digitale meeting gehad over de herdenking die de Stichting Vliegtuigramp Tripoli had georganiseerd. Daar werd een heleboel kennis uitgewisseld over praktische zaken rond het opzetten van een online uitzending. Wij hebben er toen voor gekozen om de herdenking helemaal live te streamen, zonder daar bijvoorbeeld vooraf filmbeelden en foto's in te voegen. Op die manier wilden we ons gebruikelijke programma zoveel mogelijk intact houden, zodat het herkenbaar was voor de mensen die thuis keken. Uiteindelijk waren er zestien lotgenoten aanwezig die allemaal een specifieke rol hadden, drie mensen van Defensie en een vijftal muzikanten.'

Welk effect had de herdenking op getroffen en nabestaanden?

'We hebben een heleboel positieve reacties gehad op de herdenking. Men had het gevoel erbij betrokken te zijn, echt een deelnemer te zijn. We hebben ook actief geprobeerd mensen thuis bij de herdenking te betrekken. Normaal steken we bij het monument één voor één 34 kaarsen aan voor de getroffen. Nu werd bijvoorbeeld gevraagd of iedereen thuis op hetzelfde moment de tweede kaars wilde aansteken. Zo ontstond er interactie tussen de deelnemers die via de livestream keken en zij

Heb je meer mensen bereikt?

'Vorig jaar namen er 1400 mensen plaats aan de Ketu Kotu Tafel in een periode van drie weken. Dit jaar hebben we onder grote druk op één dag tweeduizend mensen met elkaar in gesprek gebracht in hun eigen huiskamer.

Bij een reguliere Ketu Kotu Tafel praat je altijd met iemand van een andere kleur. Nu was de samenstelling van een groep afhankelijk van wie de deelnemers zelf uitnodigden, en de coronamaatregelen vormden natuurlijk een extra drempel om samen te komen. Maar de tas blijft er zeker in—we hebben gemerkt dat er op veel plekken de behoefte is om het gesprek te blijven

die de herdenking ter plaatse bijwoonden.'

Heb je meer mensen bereikt met deze herdenking?

'Eerder merkten we al dat zo'n herdenking voor sommige mensen best belastend kan zijn: bijvoorbeeld voor oudere mensen en voor mensen die bepaalde fysieke of mentale klachten hebben. De drempel om zo'n stream te kijken is veel minder hoog, omdat je het in je eigen omgeving kunt volgen. Je hoeft niet live te worden geconfronteerd met de herdenking.

Dat die drempel minder hoog was bleek ook uit het aantal kijkers dat de livestream volgde, dat was veel hoger dan het aantal mensen dat normaal gesproken de herdenking bezoekt. De link naar de livestream is blijkbaar ook veel gedeeld onder vrienden en bekenden, ondanks het feit dat we die niet actief hadden gedeeld via onze sociale media.'

Wat betekent dit voor de toekomst?

'Volgend jaar is een speciaal herdenkingsjaar, dan is het 25 jaar geleden dat de Herculesramp plaatsvond. Ik sluit zelf niet uit dat we een online herdenking combineren met de herdenking op locatie. Zeker nu de ervaring ons heeft geleerd dat het voor mensen die niet durven of kunnen komen, een mooie manier kan zijn om er toch een beetje bij te zijn.'

Monument voor de slachtoffers van de Herculesramp.

Foto: Rob Engelaar/HH

Jackie June ter Heide

Klinisch psycholoog en theoloog en als behandelaar en senior onderzoeker werkzaam bij ARQ Centrum'45.

Begin augustus overleed mijn tante Janny, niet aan corona, maar omdat ze oud en der dagen zat was en al een tijdje niet meer at. De neven nodigden ons uit voor de begrafenis in een kerk in Nijmegen, waar Janny ook altijd repeteerde met haar koor. Ik toog erheen met mijn moeder, in de auto met airconditioning, en trof in de kerk mijn zus, die een taxi had genomen omdat mijn moeder vergeten was aan mij door te geven dat we haar moesten ophalen. 'Soms denk ik dat ze cognitief niet meer helemaal in orde is', fluisterde mijn zus terwijl we naast elkaar plaatsnamen op de stoeltjes die in koppels gegroepeerd waren met anderhalve meter afstand ertussen. Daarna zwegen we voor de speech van mijn moeder die 96 jaar Janny memoreerde zonder haperen en uit het hoofd.

Blijf mij nabij

Het was weer eens wat anders, zo'n begrafenis in coronatijd. Geen knuffel of handdruk voor de neven, die ik toch niet goed kende. Een nicht was thuis gebleven en volgde de dienst online. De favoriete liederen van Janny werden gezongen door vier leden van het koor, staand, terwijl de rest op afstand van elkaar zittend mee neuriede. Ik pinkte een traantje weg, niet zozeer uit verdriet om de overledene, die een mooi leven en een zachte dood had gehad, maar omdat ik altijd zo sentimenteel word van het lied 'Blijf mij nabij wanneer het duister daalt...'. Daarna vormden wij een erehaag waarlangs de kist naar buiten gedragen werd. 'Afstand houden!' siste een koorlid anderhalve meter naast mij naar haar medekoorleden die zich tussen ons in probeerden te wringen. Na afloop van de dienst aten wij in de tuin van de kerk een ijsje, want het was 34 graden, en we togen weer naar huis. 'Doe mij later ook maar zo'n viering in een tuin!' balkte mijn moeder boven de airconditioning uit.

Foto: Jaco Kamer/HH

De coronapandemie is een ramp en een crisis en maatschappelijk ontwrichtend, dat weet ik. Maar tot nog toe is de coronaengel godzijdank mijn deur en die van alle mensen die ik ken, voorbij gegaan en geeft deze tijd, gek genoeg, lucht. Begravenissen zijn altijd zo zwaar. Schouder aan schouder huilen om degene die overleden is en in één adem door om allerlei andere dierbare overledenen. Een voltallig bejaardenkoor aan moeten horen en dan met lood in je schoenen in de rij om je condoleances te mompelen. Door de coronacrisis komt er ineens ruimte: ruimte tussen de stoeltjes, ruimte om te neurien, ruimte om thuis de dienst te volgen, ruimte om buiten ijsjes te eten. Ruimte, kortom, om rituelen te vernieuwen. Rituelen zijn niet in marmer gebeiteld, rituelen zijn plooibaar naar gelang de omstandigheden. 'Holy mountains move,' zeggen ze in het Heilig Land wanneer ze om praktische redenen een ritueel aan moeten passen. Dat heeft wel wat, vind ik. Want dan blijkt ineens dat we elkaar op een zomerse begrafenis met twee armlengtes afstand toch nabij kunnen zijn.

5 vragen aan Michel Dückers

‘De pandemie is een lesje in nederigheid’

Michel Dückers is Programmaleider Rampen en Milieudreigingen bij onderzoeksinstituut Nivel en programmacoördinator rampen en crises bij ARQ Kenniscentrum Impact van Rampen en Crises.

Hoe heb jij als crisis-expert het uitbreken van de coronacrisis ervaren?

‘Viroloog en epidemioloog Jaap Goudsmit vroeg laatst bij het tv-programma *Zomergasten*: hoe kun je een expert zijn in iets wat je nog nooit hebt meegemaakt? Die gedachte herken ik – ondanks alle expertise op het gebied van crises en epidemieën hebben we nog geen ervaring met dit soort gebeurtenissen. We hebben alleen een Nederlandse richtlijn voor psychosociale ondersteuning en zorg bij rampen en crises. Dat betekent dat alle experts vooral aan het putten zijn uit wat al wél bekend is. Maar die puzzelstukjes vormen niet zomaar een nieuwe puzzel die iets zegt over COVID-19 in de Nederlandse context. Daarom heb ik de pandemie ook wel ervaren als een lesje in nederigheid: we moeten toegeven dat er nog grote lacunes zijn in onze kennis.’

Zie jij de coronacrisis als een flitsramp of een creeping crisis?

‘Bij een flitsramp zoals de ontploffing van de vuurwerkkopslagplaats in Enschede is onmiddellijk duidelijk dat er moet worden ingegrepen: mensen raken gewond of komen plotseling om het leven. Bij *creeping crises* zoals COVID-19 is de impact van de crisis niet meteen waarneembaar. De crisis ontwikkelt zich tot ramp zodra de bestaande structuren het niet meer aankunnen. Bij COVID-19 was dat het duidelijkst zichtbaar in de overbelaste intensievecareafdelingen van ziekenhuizen.’

Hoe is het gesteld met de veerkracht in de Nederlandse samenleving?

‘Het gros van de mensen kan met schokkende gebeurtenissen omgaan, dat is een basisregel in de wetenschappelijke literatuur. Alle metingen die we tot nu toe hebben uitgevoerd wijzen daar ook op: uit behoeftemetingen met steekproeven van drieduizend mensen komt naar voren dat slechts tussen 2 en 4 procent van de mensen nood heeft aan aanvullende ondersteuning. Met daarbij de kanttekening dat het vaak moeilijk te

zeggen is of klachten door de gebeurtenis zelf zijn veroorzaakt, verergerd of dat ze er al waren.’

Wat is de afgelopen maanden onderbelicht gebleven in de media?

‘Er wordt zoveel gezegd dat het lastig is om te bepalen wat nog ontbreekt. In het begin lag de focus van de mediaverslaggeving sterk op indamming van de verdere uitbraak en het beheersen van de IC-capaciteit. Ik kan me goed indenken dat sommige mensen dit een eenzijdige manier vonden om naar het totale verhaal te kijken. Wel vraag ik me af: in hoeverre is het gepast en juist om kritiek te leveren op mensen die onder moeilijke omstandigheden keuzes moeten maken, op basis van geringe informatie?’

Hoe kun je een expert zijn in iets wat je nog nooit hebt meegemaakt?

Hoe zie jij de nabije toekomst?

‘Het is belangrijk om goed te blijven meten hoe het met de mensen gaat, zodat het beeld van hun welzijn en gezondheid niet wordt bepaald op basis van toevallige incidenten of meningen. De GGD, het RIVM, het Nivel en ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum moeten dit zorgvuldig blijven monitoren, met oog voor risico’s en beperkingen in zorgcapaciteit, en ook verschillen tussen regio’s in kaart brengen. Die informatie kan vervolgens worden gebruikt voor lokale besluitvorming. Zo proberen we aan te sluiten bij behoeften en tegelijkertijd onze kennisbasis te versterken. Tegelijkertijd zijn risico’s vaak slecht te voorspellen. Niemand kan in de toekomst kijken.’

Foto: Rafael Ileani/HH

Inzet USAR reddingsteam in Beiroet

Foto: Fedel Ianni/HH

In de haven van Beiroet ontplofte op 4 augustus een opslagplaats waar zo'n 2.750 ton ammoniumnitraat lag. Er vielen ruim 200 doden bij de ramp en meer dan 6.000 mensen raakten gewond. Honderdduizenden inwoners van Beiroet raakten dakloos. Het Nederlandse zoek- en reddingsteam USAR (Urban Search and Rescue) heeft op verzoek van de EU een week lang geholpen met het zoeken naar slachtoffers onder het puin en het controleren van gebouwen op instortingsgevaar. Er werden geen overlevenden gevonden. Het USAR team werd eerder onder andere ingezet op Sint Maarten na de verwoestende orkaan Irma (2017) en na de aardbevingen in Nepal (2015) en Haïti (2010). Maar ook in Nederland wordt regelmatig een beroep gedaan op het reddingsteam.

Peter Romijns *De lange Tweede Wereldoorlog*

Vervlochten geweld

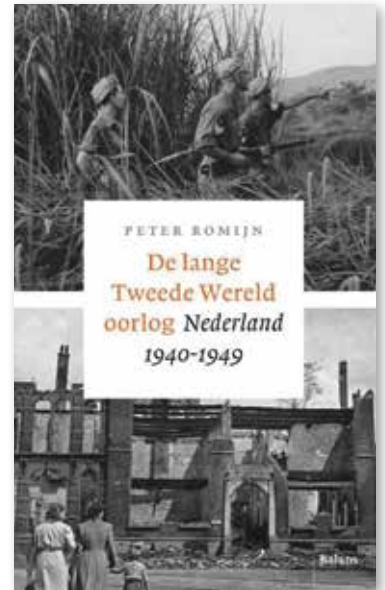
1940-1945: deze periode is in ons collectieve geheugen gegrift als 'de oorlog'. Historicus Peter Romijn betoogt dat het vruchtbaarder is te spreken van een oorlog die de gehele jaren veertig in beslag nam.

In *De lange Tweede Wereldoorlog, Nederland 1940-1949*, dat eerder dit jaar verscheen, bespreekt Peter Romijn deels chronologisch, deels thematisch de gebeurtenissen van dat decennium. Er vonden toen verschillende gewelddadige conflicten plaats: de Duitse bezetting van Nederland, de Japanse bezetting van Nederlands-Indië en uiteindelijk de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog. Een van de centrale theses van Romijns boek is dat deze geweldservaringen met elkaar vervlochten waren. Deze episodens zouden niet los van elkaar bekeken en bestudeerd moeten worden, maar juist in verhouding

tot elkaar, met oog voor verbanden en continuïteiten. Daarnaast heeft Romijn de vele ontwrichtingen die de geweldservaringen opvolgden bestudeerd. Ik las het boek en kreeg de kans om Romijn enkele vragen te stellen.

Bezetting en bevrijding

In Romijns boek wordt omschreven hoe de Duitse inval en de snel daaropvolgende capitulatie van het Nederlandse leger in mei 1940 een plotselinge omslag in de realiteit van het Nederlandse volk betekende. Deze realiteitsverandering verliep niet voor iedereen volgens hetzelfde pad. Romijn schrijft dat de nationaalsocialistische repressie als het ware via twee verschillende snelheden verliep, 'langzaam en sluipend' voor de niet-Joodse bevolking, maar zich snel verhardend voor de Joodse bevolking. Het Joodse bevolkingsdeel kreeg het steeds sneller steeds moeilijker in Nederland. Van straatteur, officiële discriminatie, verplichte registratie en ontslag, tot deportatie en tot slot genocide. Daarbij moet opgemerkt worden dat ook de bezettingsservaring van Sinti en Roma zich volgens de tweede snelheid voltrok. Maar ook niet-Joden kregen te maken met een culminatie van geweld en repressie, die tot een summum kwam in de hongervinter van '44-'45. De geallieerde legers waren in opmars en hadden in het najaar van 1944 het zuiden van Nederland stap voor stap bevrijd. Pas in mei 1945 werden ook de noordelijke provincies bevrijd van het

Intocht van Canadese militairen tijdens de bevrijding, Amsterdam 8 mei 1945.

Foto: Tessa Postuma de Boer

Peter Romijn

nazi-juk. Er heerste een grote feestvreugde. Wie kent de beelden niet waar Romijn meerdere keren in zijn boek naar verwijst? Volgelopen straten, wuivende Nederlandse vlaggen, Canadese soldaten die chocolade vanuit de legertrucks aan de mensen uitdelen. Volgens Romijn is het echter belangrijk om ons te realiseren dat er helemaal geen sprake was van aanhoudende feestvreugde na de bevrijding, maar juist van grote ontwrichting.

Crisis

Het land verkeerde in grote crisis. Meer dan tweehonderdduizend Nederlanders hadden in de bezettingsjaren hun leven verloren. Daarnaast verwijst Romijn naar het feit dat Nederland tot eind juni 1945 nog bestuurd werd door de geallieerde legerleiding, die zich ook schuldig maakte aan plundering, diefstal en verkrachting. De economie lag in puin, levensmiddelen waren nog lang op de bon en maar liefst twintig procent van de Nederlandse bevolking was ontheemd. Na de oorlog moest iedereen hun leed verwerken, wat zorgde voor grote psychologische druk. Romijn stelt in het boek: 'Zo [...] werd de vreugde om de herwonnen vrijheid overschaduwd door droefheid over wat vernield en verloren was

Nynke Anna van der Mark

Historicus en redacteur. Momenteel rondt ze twee studies af: een Researchmaster in Colonial and Global History en een Master in International Relations.

gegaan.' Daarnaast moest de hele samenleving politiek gezuiverd worden van nationaalsocialistische elementen en stond de berechting van collaborateurs ter discussie. En terwijl Nederland langzaam probeerde op te krabbelen uit de chaos wist men ook dat Nederlands-Indië nog steeds bezet was door Japan. De welvaart die de kolonie het moederland bracht was broodnodig voor de wederopbouw, zo was het idee, dus 'Indië' moest ook snel bevrijd worden. Maar de tijden van imperiale overheersing waren ongemerkt vervlogen: op 17 augustus 1945 riepen de nationalistische leiders Soekarno en Hatta de onafhankelijke republiek Indonesië uit. Nederland weigerde diens legitimiteit te erkennen.

'De tijden van imperiale overheersing waren ongemerkt vervlogen'

Gewelddadige onafhankelijkheidsoorlog

Wat volgde was een zeer gewelddadige onafhankelijkheidsoorlog. 'Aan beide kanten luidde het massale geweld ook een feitelijke voortzetting in van de Tweede Wereldoorlog', beweert Romijn in zijn boek. De Indonesiërs die eerst onder Nederlands kolonialisme en daarna onder Japanse bezetting hadden geleefd, ervoeren geen vrijheid en vrede na de capitulatie van Japan. En ook Nederland bleef feitelijk in oorlog na 1945. Het gewelddadige karakter van deze strijd komt de laatste jaren steeds vaker naar voren in het publieke en historische debat. Het oorlogsgeweld dat de Nederlandse soldaten hadden meegemaakt voorafgaand aan de Onafhankelijkheidsoorlog had volgens Romijn invloed op het hoge geweldsniveau in Indonesië. Aan de ene kant een voorstelbare these; de soldaten waren ongetwijfeld gehard door wat zij hadden gezien of aan den lijve hadden ondervonden tijdens de Duitse bezetting. Aan de andere kant was het kolonialisme al ruim vierhonderd jaar een zeer gewelddadige ideologie en praktijk. Ik vraag Romijn daarom waar precies uit blijkt dat er sprake is van een direct verband tussen het geweld tijdens de Duitse bezetting en het gebruikte geweld

in Indonesië. Hij denkt even na en zegt dan: 'Ik ben op zoek gegaan naar welke remmen in werking treden en welke remmen losgaan bij het gebruik van geweld. Ik denk dat het politieke discours over verzet, geweld en tegengeweld een aantal remmingen heeft weggehaald. Bovendien is het gebrek aan discipline in vele opzichten toonaangevend geweest. Het Nederlandse leger was uit de grond gestampt en bestond grotendeels uit vrijwilligers en dienstplichtigen die vonden dat ze een missie hadden.' Ik vraag me af hoe het toch kan dat mensen die vijf gewelddadige jaren achter de rug hebben, wier thuisland bezet was door een vreemde macht, het in zich hadden om op zeer gewelddadige manier huis te houden in Indonesië, onder het mom van 'een missie'. Romijn stelt dat *framing* daar een belangrijke rol bij speelde: 'Het idee dat wij aan de goede kant staan en de Indonesiërs orde, rust, vrede en economische ontwikkeling zullen brengen. Wie zich daartegen verzet is geen politieke tegenstander, maar kwaadwillig, een extremist, een crimineel.'

Ontwrichting

Tegelijkertijd, erkent Romijn, kun je niet al het geweld toeschrijven aan de recente gewelddadigheden. Het gewelddadige en ongelijke koloniale discours heeft daar wel degelijk een rol in gespeeld. Romijn vertelt:

'Jonge jongens zaten vijf weken lang op een schip, waar hen verteld werd waarvoor ze het allemaal deden. Je weet niet wanneer en of je terugkomt, en je hebt zingeving nodig. In dit soort ontwrichtende situaties leidt dat er meestal niet toe dat mensen een radicaal ander blikveld ontwikkelen.' En zo werd het koloniale discours vermengd met de recente gewelddadigheden en de ontwrichting die de Tweede Wereldoorlog had veroorzaakt, wat leidde tot een langdurig en gewelddadig conflict. Voor iedereen betekende die ontwrichting wat anders. Families die niet bij de strijd in Indonesië betrokken waren, die in een provincie stad woonden en die weinig slachtoffers in de omgeving te betreuen hadden, zagen misschien langzamerhand weer een toekomst voor zich. Volgens Romijn waren toekomstperspectieven cruciaal. Dit gold zowel voor de soldaten in Indonesië als de mensen die in Nederland waren gebleven. Hoe lang de

Ontwrichting betekende voor iedereen wat anders

ontwrichting zou duren had vooral te maken met persoonlijke omstandigheden.

Perspectief

Tot slot vraag ik Romijn wat volgens hem de winst is van zijn perspectief op het oorlogsdecennium als een eenheid en een continuüm van geweld. Hij zegt dat mensen lange tijd naar de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog hebben gekeken om betekenis te geven aan de gebeurtenissen die hebben plaatsgevonden, om

zo het verleden te verwerken. 'Tegelijkertijd', zegt hij, 'bestaat er niet eenzelfde herinneringscultuur als het gaat om de Onafhankelijkheidsoorlog in Indonesië. Lange tijd was daar geen samenhangend verhaal over. Die werd gezien als een mislukte poging om het Nederlandse gezag te herstellen, gelegitimeerd door de aanname dat Nederland een voorbeeldige kolonisator was geweest die meer goed dan kwaad had gebracht.' Zulke statische verhalen, aannames en betekenisgeving zijn volgens Romijn een belangrijk onderdeel

Vertrek van Nederlandse militairen naar Nederland-Indië, oktober 1946.

van herinneringspolitiek. Maar er moet volgens hem ook ruimte komen voor gebeurtenissen en verhalen die tot nu toe veelal op de achtergrond zijn gebleven. Door het betekenisgeven zijn bepaalde gebeurtenissen namelijk heel nadrukkelijk op de voorgrond gekomen. Als voorbeeld geeft hij de razzia van Putten, die symbool is komen te staan voor de Duitse terreur en als zodanig onderdeel is van het lijdensverhaal. Gewelddadigheden in de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog zijn echter geen onderdeel geworden van een dergelijk narratief. Het is bijvoorbeeld pas sinds een aantal jaren publiekelijk bekend hoe de Nederlandse soldaten de complete mannelijke bevolking van het Indonesische dorp Rawagede hebben uitgemoord. Door de jaren veertig als één geheel te zien maakt Romijn een begin met een bredere historische blik op de geweldsepisoden, met minder geïjkte en losstaande gebeurtenissen en meer verbanden.

Het is het jaar van de betekenisvolle speeches. In januari bood Mark Rutte geheel onverwacht excuses aan voor de houding van de regering ten aanzien van de Holocaust (zie ook Impact 2020 nr. 1). Verrassend waren ook de haperend uitgesproken excuses van koning Willem-Alexander tijdens zijn staatsbezoek aan Indonesië in maart. Toen bood hij excuses aan 'voor geweldsontsporingen aan Nederlandse zijde' ten tijde van de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd. Veelbesproken was eveneens de 4 mei-lezing van Arnon Grunberg die hij in een lege Nieuwe Kerk uitsprak: 'als ze het over Marokkanen hebben, dan hebben ze het over mij'. Diezelfde 4 mei sprak de koning tot slot op een nagenoeg lege Dam.

Foto: Jasper Guiters

Ilse Raaijmakers

Historicus, senior beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en redactielid van Impact Magazine

De oorlog zit in ons

Zijn woorden werden alom geprezen: persoonlijk, krachtig, ontroerend, 'zijn beste speech ooit'. Opmerkelijk was dat hij zijn eigen familieoorlogsgeschiedenis kritisch onder de loep nam. Hij sprak over medeburgers in nood die zich tijdens de oorlog in de steek gelaten hadden gevoeld. 'Ook vanuit Londen, ook door mijn overgrootmoeder, toch standvastig en fel in haar verzet. Het is iets dat me niet loslaat.'

Hoe bijzonder zijn deze woorden? Vaststaat dat nooit eerder een oranjetelegrame zo openlijk kritisch – zij het summier en wat omfloerst – over het oorlogsverleden van de koninklijke familie heeft gesproken. Niettemin passen Willem-Alexanders woorden in een traditie van kritische herdenkingstoespraken die door zijn moeder is ingezet. In het jaar dat Nederland 50 jaar bevrijding vierde, hield Beatrix een reeks opmerkelijke speeches waarin ze het zwart-witbeeld bekritiseerde dat Nederlanders doorgaans hadden van de Tweede Wereldoorlog. 'Voor een juiste beeldvorming kan niet worden verhuld dat naast moedig optreden passief gedrag en actieve steun aan de bezetter zijn voorgekomen', aldus het voormalige staatshoofd op 5 mei 1995. Ze brak een lans voor het 'eerlijk onder ogen willen zien' van de eigen geschiedenis.

Dat advies heeft Willem-Alexander letterlijk ter harte genomen. Hij benoemde beide kanten van zijn familiegeschiedenis: in verzet komen en weggijken. En hij voegt daar met de woorden 'het is iets dat me niet loslaat' nog een derde aspect aan toe: de generatielange impact van oorlog op mensen en families. Het plaatsen van kritische kanttekeningen is ook een verschijningsvorm van die doorwerking van de oorlog. De koning staat daarin niet alleen. De rode draad in veel toespraken dit jaar is het onder ogen zien van de zwarte bladzijden van het verleden. Daarmee klagen ze niet de generaties voor ons aan, maar laten ze zien hoe dat verleden ons nu nog beroert. Of zoals de koning het treffend formuleerde: 'Nu, 75 jaar na onze bevrijding, zit de oorlog nog steeds in ons.'

Foto: Mischka Schoemaker/HH

Koning Willem-Alexander spreekt tijdens de Nationale Dodenherdenking op een vrijwel lege Dam, 4 mei 2020.

Het plaatsen van kritische kanttekeningen is een verschijningsvorm van de doorwerking van de oorlog

‘Als mensen zeggen dat iets niet kan, wil ik laten zien dat het wel kan’

2020 Is het jaar van 75 jaar Verenigde Naties. Er zullen weinig andere Nederlanders zijn die zoveel ervaring met de organisatie hebben als generaal buiten dienst Patrick Cammaert. Hij zag als commandant van verschillende VN-vredesmissies gewapende conflicten van dichtbij.

Na een aantal maanden thuis in New York vanwege de coronacrisis, staat Patrick Cammaert (70) te popelen voor zijn volgende klus in Zuid-Soedan. ‘Ik kan wel de hele dag gaan golfen maar daar heb ik geen zin in. Ik verbaas me erover dat gepensioneerde artsen niet vier weken per jaar hazenlip- of staaroperaties doen in Oost-Afrika. Je kunt daar zoveel betekenen.’ Deze uitspraak zegt veel over Cammaert, die een veelbewogen carrière heeft in dienst van internationale vrede en veiligheid. Zijn verhaal is opgetekend in het boek *Kijk niet weg: De missie van generaal Patrick Cammaert* (2019) van journaliste Esther Bootsma.

Nadat Cammaert in 1992 commandant was van het Nederlandse bataljon blauwhelmen van de vredesmissie

in Cambodja, opereerde hij onder meer in Bosnië, was hij commandant van de vredesmissie in Ethiopië en Eritrea, en leidde hij een divisie van de vredesmacht MONUSCO in de Democratische Republiek Congo. In 2018 moest hij namens de VN toezien op de naleving van een wapenstilstand tussen de Jemenitische regering en Houthis-rebellen in de havenstad Hodeida, in een door oorlog verscheurd Jemen.

Hoe blikt hij terug op zijn tijd bij de VN? Wat heeft hij geleerd? Hoe is het om gewapende conflicten en humanitaire crisis van zo dichtbij te hebben meegemaakt?

Cammaert is in ieder geval stellig over de waarde van de VN, de enige organisatie waar 193 landen bij zijn

Patrick Cammaert (rechts) in gesprek met dorpsbewoners over de aanvallen van rebellen op hun dorp, Oost-Congo 2005.

‘De organisatie is niet alleen maar dat gebouw in New York. De VN zijn we met z’n allen.’

aangesloten en allemaal een stem hebben. Een organisatie die enorme invloed heeft op het menselijke welzijn en het redden van levens in de wereld, constateert hij. Natuurlijk erkent hij de missers van de VN, maar, zegt Cammaert, die beeldbelt vanuit Scheveningen: ‘Als we kritisch zijn op de VN moeten we ons afvragen van wie de VN precies zijn. De organisatie is niet alleen maar dat gebouw in New York. De VN zijn we met z’n allen.’

In uw boek lezen we over de bureaucratie en de langzame besluitvoering van de VN. Heeft u nooit gedacht: ik ben klaar met de organisatie, ik hang mijn blauwhelm aan de wilgen?

‘Ik heb nooit gedacht: ik loop weg. Wel had ik het na Cambodja - vredesmissies stonden toen nog in de kinderschoenen - wel gezien bij de VN. Ze boden me een baan aan in New York maar daarvoor heb ik vorstelijk bedankt. In de loop der jaren heb ik wel geleerd door alle bestuurslagen en de bureaucratie van de VN heen te komen en zo mijn eigen plan te trekken. Als je dat weet kun je ook makkelijker met frustraties omgaan.’

Wat deed u als VN-commandant met de kwetsbaarheid van uw eigen militairen?

‘Je moet ze voorbereiden op de confrontatie met de angstige, verdrietige en gevaarlijke momenten. Je moet veel met je personeel praten, signaleren wanneer het niet goed gaat. Als mensen een time-out nodig hebben, moet je er niet voor terugdeinzen een time-out te geven. Lukt het niet om iemand beter in zijn vel te krijgen, dan is het beter hem naar huis te sturen.

Voor een militaire eenheid is de driehoek belangrijk: de dokter, de commandant en de geestelijk verzorger. Als commandant had ik van de dokter en geestelijk verzorger input nodig hoe het personeel er aan toe was. Stel je een patrouille voor en een van de mannen is met zijn hoofd heel ergens anders. Door zijn onoplettendheid loopt de patrouille mis, zichzelf of anderen raken gewond.

Bart Nauta

Beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en eindredacteur van Impact Magazine

Linda Verhaak

Klinisch psycholoog bij ARQ Centrum'45 en ARQ International en expertiseteamleider van Seksueel Geweld en Uitbuiting

Als ik van de dokter of geestelijk verzorger achteraf te horen krijg dat die man met problemen liep, dan verwijt ik de dokter of verzorger dat ze mij niet hebben ingelicht. Als ik zoiets had geweten, dan had ik voor de patrouille in kunnen grijpen. Ik draag uiteindelijk de verantwoordelijkheid voor mijn militairen.’

Bekend zijn de blauwhelmen die tijdens vredesmissies de bevolking willen redden maar dat niet konden. Zoals in Rwanda en Bosnië. Heeft u ook zoiets meegemaakt?

‘Nee, niet zo. Misschien ligt dat ook aan mijn karakter. Als mensen zeggen dat iets niet kan, waardoor je bij wijze van spreken machteloos bent om in actie te komen, wil ik laten zien dat het wel kan, of het nou linksom of rechtsom is. Binnen de regels - probeer ze te buigen maar niet te breken - is er nog van alles mogelijk, dat weet ik ook uit mijn tijd in Congo. Ook al is dat soms zwaar, het belangrijkste is dat ik mezelf nog in de spiegel kan aankijken als ik me scheer.’

En als het dan toch niet lukt om iets te betekenen?

‘Ik kan een voorbeeld geven. In Jemen was ik het hoofd van de missie in Hodeida. Door het conflict in Jemen heerste er een enorme hongersnood. De Houthis en de regeringen bakkeleiden almaar en wilden niet stoppen met vechten rond een weg die toegang gaf tot een warehouse waar tonnen graan lag, genoeg om vier miljoen Jemenieten een maand lang van voedsel te voorzien. We kwamen niet verder met de onderhandelingen. Ik ben toen naar een ziekenhuis gegaan om mezelf er nog eens van te vergewissen wat de consequenties zouden zijn als de partijen niet tot een overeenkomst zouden komen.

In het ziekenhuis kreeg ik in eerste instantie een briefing waar alleen maar mannen bij zaten. Na vijf minuten vroeg ik of ze ook vrouwelijke artsen hadden, want ik wilde ook vrouwen in dit gezelschap hebben. Dat gaf

enige consternatie onder de mannen. Na vijf minuten kwamen er vijf vrouwelijke artsen, met doktersjassen aan en een zwarte nikab om. Ik heb ze gevraagd hoe het er hier aan toe ging. Het was buitengewoon verassend voor ze dat ik als man überhaupt iets aan hen vroeg. Binnen tien minuten kwam het tot afgrijzen van de mannen allemaal op tafel: huiselijk geweld, verkrachtingen en honger.

De artsen leidden mij vervolgens rond in een ruimte waar op de bedden moeders, van top tot teen gesluierd, mij met grote ogen aankeken. Op hun schoot hadden ze een skeletje, hun eigen kindje. Ik heb een hoop meege maakt maar dat had ik nog nooit gezien. De moeders leken mij te zeggen: "Jij gaat mij helpen". Maar ik wist dat ik niet kon helpen. Het is even stil.

Het ontroert u zie ik.

'Ja, als ik er zo over praat zie ik het weer voor me. Ik vind dat heel lastig.'

'Het belangrijkste is dat ik mezelf nog in de spiegel kan aankijken als ik me scheer.'

U heeft in Congo en op andere plekken ook veel leed gezien.

'Natuurlijk, maar in Jemen was dat anders want ik kon alleen maar praten, terwijl ik in Congo mijn troepen kon inzetten en militair kon optreden.

Maar die ervaring in het ziekenhuis gaf mij wel extra motivatie in die onderhandelingen tussen de strijdende partijen. Ik zei ze: "Kijk toch wat er gebeurt, dit heeft niets met Houthi's of met andere stammen te maken, maar met Jemenieten." Het had impact bij de betrokkenen, hoewel het niet direct leidde tot een oplossing. Kort daarna moest ik weg en kon ik de klus niet afmaken, maar ik weet dat we progressie hebben geboekt.'

U kon uw frustratie omzetten naar motivatie en daadkracht.

'Precies, dat heb ik altijd geprobeerd. Als het over de linkerflank niet kan, dan maar over de rechterflank. Dat zeg ik ook altijd in de cursus die ik voor UN-Women geef, voor vrouwelijke VN-officieren uit de hele wereld. We bereiden de vrouwen voor dat ze tijdens een missie door de commandant op een zijspoor kunnen worden gezet. Of dat ze zien dat collega's zich schuldig maken aan seksueel geweld. Mijn advies is: Laat je niet tegenhouden. Je stapt naar voren en je meldt het. Als je door de

Kinderen in een vluchtelingenkamp nabij Taiz City in Jemen, 2018.

voordeur binnenkomt en je wordt door de commandant eruit geknikkerd, dan klim je op het balkon en kom je via de achterdeur weer terug. Creatieve oplossingen vinden om je doel te bereiken: zo kun je de machteloosheid bestrijden.'

Waarom heeft u de cursus voor UN-Women opgezet?

'Toen ik uit Congo terugkwam klaagde ik over het gebrek aan vrouwen onder de blauwhelmen, omdat vrouwen vele malen beter zijn in het benaderen van andere vrouwen, kinderen, ouderen en slachtoffers van geweld. Worden we bij een roadblock door militanten tegengehouden, dan gaan mannen meteen hun spierballen rollen, terwijl vrouwen zich pratend door het roadblock weten te manoeuvreren. Er zijn meer vrouwen op vredesmissies nodig en we zijn deze cursus begonnen om hen op voor te bereiden op een uitzending.

De dynamiek tussen dertig tot veertig vrouwen, uit zoveel verschillende landen, is haast niet te beschrijven. Zouden de cursisten mannen zijn, dan sluit de helft als een oester en letten ze alleen op elkaars rang. Bij vrouwen heb je daar geen enkel probleem mee. Bij het openingsdiner op de eerste avond worden binnen een uur selfies gemaakt en neemt een grote Afrikaanse officier een schuchtere Vietnamese officier bij de arm.

Je ziet de onderlinge verbinding en zelfs traumaverwerking. Bij de plenaire bespreking vertelt een van de dames dat ze slachtoffer is van seksueel geweld en daarop vertellen ook anderen wat hen zelf of hun kinderen is overkomen. Na de cursus krijg ik van de vrouwen te horen: "We hebben hier zoveel aan gehad, we voelen ons veel zelfverzekerder." Je kunt mensen het gevoel geven dat ze er toe doen. Ik ervaar dat als enorme rijkdom.'

Sophie van den Bergh

Beleidsadviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld, literatuurwetenschapper en eindredacteur van Impact Magazine

Vroegsignalering van psychische problematiek bij statushouders

Achter de voordeur, maar niet binnen

Volgens recent onderzoek krijgt 13 tot 25% van de asielzoekers en statushouders in Nederland vroeg of laat te maken met een posttraumatische stressstoornis (PTSS) of depressie. Vroegsignalering bij psychische klachten is daarom cruciaal.

ARQ Kenniscentrum Migratie coördineert een vierjarig project dat erop gericht is de signalering en ondersteuning van psychische klachten bij statushouders te verbeteren. Onderdeel van dit project zijn 'proeftuingemeenten' Haarlem en Dordrecht. Wat zijn hun ervaringen en bevindingen tot dusver? Een digitaal rondetafelgesprek over vroegsignalering, veerkracht en vertrouwen.

Hoe staat het nu met vroegsignalering van psychische klachten bij statushouders in de twee gemeenten?

Jolijn Schreurs: We praten over vroegsignalering, maar eigenlijk is het überhaupt signaleren van klachten bij statushouders al een uitdaging. Ze weten vaak de weg niet naar hulp, of weten niet waar er allemaal professionele hulp voor bestaat. Ze kunnen dus ook niet aangeven waar ze hulp bij nodig hebben of een concrete hulpvraag formuleren. Daardoor lopen zij vast. Als hulpverlener moet je daar dus echt de tijd voor nemen, om te kijken wat iemand nodig zou kunnen hebben. We hebben als zorgverleners allemaal het gevoel dat we heel concrete stappen moeten zetten, maar je doet al heel veel door gewoon de tijd te nemen en je te laten zien.

- Monique de Bos** beleidsadviseur Inburgering en Educatie van de gemeente Dordrecht.
- Franklin Piers** beleidsadviseur maatschappelijke ondersteuning gemeente Haarlem, en trajectleider van het ARQ-project in Haarlem.
- Jolijn Schreurs** werknemer sociaal wijkteam in Haarlem (DOCK) en aandachtsfunctionaris statushouders.
- Larissa van Beek** coördinator ARQ Kenniscentrum Migratie.

Monique Bos: Het is de kunst om per statushouder te kijken naar wie je voor je hebt, en dan om te kijken wat voor brug je moet slaan.

Jolijn: Taal wordt vaak genoemd als de grootste uitdaging. Natuurlijk is dat belangrijk, maar het is voor mij persoonlijk nooit het grootste obstakel geweest. Je moet vooral bij mensen langs gaan om dingen letterlijk te kunnen zien: waar heeft iemand hulp bij nodig? Ervaart diegene dat zelf ook zo? Psychische problematiek is nog lastiger om te zien. Je moet op kleine signalen letten, bijvoorbeeld dat je iemand ziet schrikken als er herrie is buiten.

Monique: Mijns inziens zeggen mensen gemakkelijk dat taal de grootste drempel is, en daardoor lijkt het alsof al die andere factoren er minder toe doen. Terwijl ook Nederlanders zélf vaak niet eens begrijpen hoe de structuur van het zorgsysteem en de gemeentelijke ondersteuning werkt!

Larissa van Beek: Als je wilt dat professionals of zelfs vrijwilligers goed kunnen vroegsignaleren, heb je deskundigheidsbevordering nodig. Dan moet je professionals uitleggen hoe ze signalen kunnen opvangen, wat de signalen zijn die erop wijzen dat het op psychisch gebied slechter gaat. Ook het cultuursensitieve element is daarin belangrijk.

Franklin Piers: Soms weten de verschillende hulpverleners van elkaar niet wat er rond een cliënt allemaal speelt. Om dit te ondervangen organiseren we in Haarlem al enkele jaren een multidisciplinair overleg (MDO). Zo kunnen we de signalen per cliënt samenbrengen en besluiten wat er gedaan moet worden.

Waar moet je rekening mee houden om effectief te kunnen vroegsignaleren?

Franklin: Het belangrijkste is het vertrouwen winnen. Als mensen zich niet openstellen, dan ben je misschien wel achter de voordeur, maar niet binnen.

Jolijn: Ja, daar valt of staat het mee, en dat kost vaak veel tijd. Ik probeerde steeds weer contact te leggen met een statushouder om in gesprek te komen, want van alle kanten kreeg ik signalen dat het niet goed ging. Maar ik kreeg het niet voor elkaar – tot ik ergens met hem een gratis wasmachine kon ophalen en bij hem binnen werd uitgenodigd. Je moet blijven proberen en zo laten zien: ik wil iets voor je betekenen, ik wil er voor je zijn. Dat vertrouwen is echt heel belangrijk.

Monique: Eigenlijk gaat het erom dat je je altijd kunt verplaatsen in de ander. Statushouders ervaren de overheid vaak vanuit hun eigen referentiekader. Zorg er maar eens voor dat de slechte ervaringen die zij daarmee in het land van herkomst hebben gehad, gekanteld kunnen worden en dat je vertrouwen kweekt. Daar is echt tijd voor nodig.

Franklin: In de gemeenten Haarlem en Zandvoort zijn er ook sleutelpersonen betrokken bij het project Psychosociale ondersteuning statushouders. Zij spelen een belangrijke rol bij de eerste opvang en verwijzing. Sleutelpersonen vormen de schakel tussen de statushouders en zorgaanbieders en hulpverleners die veelal

een afstand ervaren tot mensen met een migratieachtergrond. Het is belangrijk dat zij zichtbaar zijn voor de statushouders, dat er contact en vertrouwen kan ontstaan.

Larissa: Als mensen zien dat je wilt helpen, durven ze misschien ook die stap naar hulp te zetten. Om die stap naar hulp laagdrempeliger te maken hebben we Mind-Spring opgezet in Dordrecht en Haarlem. Dat is een psycho-educatief programma waarin in de eigen taal wordt uitgelegd hoe je kunt omgaan met stress en rouw. Bijna iedereen is door de oorlog of vluchtsituatie dierbaren verloren. Ook kampen ze met een gevoel van identiteitsverlies: misschien waren ze in het land van herkomst een arts of laborant, en hier in Nederland betekenen ze voor hun gevoel dan niets meer. Er is ook altijd een psycholoog bij aanwezig. Het programma geeft mensen meer veerkracht, maar het is tegelijkertijd bedoeld voor vroegsignalering.

Monique: Sinds een jaar of twee hebben we in Dordrecht ook een Eritrese moedergroep die regelmatig samenkomt. Eerst was het enkel opvoedingsondersteuning, nu worden er tal van thema's in alle openheid besproken, onder leiding van een pedagoog die in het Tigrinya met de moeders kan spreken. Het is een mooie manier voor vrouwen om onderling in gesprek te zijn. Sinds anderhalf jaar is er ook een vadergroep.

Larissa: Het maakt eigenlijk niet uit hoe je dergelijke initiatieven noemt. Het gaat erom dat je in contact bent, dat mensen informatie krijgen en een manier om hun vertrouwen te winnen. En dat hulpverleners of vrijwilligers kunnen signaleren dat iemand echt hulp nodig heeft.

Franklin: Inderdaad, vrijwilligers zijn de ogen en oren van de gemeente. Via dat informele contact is het veel eenvoudiger om informatie in te winnen en het vertrouwen te versterken.

Jolijn: Ik heb ook gezien dat de verbinding tussen vrijwilligers en statushouders zó cruciaal en helpend is. Je ziet dat de statushouders die contact hebben met vrijwilligers helemaal opbloeien, omdat ze betrokken raken bij activiteiten in de stad en andere mensen ontmoeten. Daarom zou ik alle professionals aanmoedigen om de verbinding te zoeken met vrijwilligers.

Bij iemand binnen komen om te signaleren wat er speelt was tijdens de lockdown natuurlijk niet zo vanzelfsprekend. Hoe zijn jullie daarmee omgegaan?

Jolijn: Het is inderdaad nu even niet mogelijk om huis-

bezoeken te doen. Met de mensen die ik al in het vizier had, heb ik goed contact kunnen houden, voornamelijk via FaceTime. Ze stuurden me bijvoorbeeld foto's van brieven waar ze vragen over hadden. De sleutelpersonen zijn essentieel geweest: zij hebben actief mensen benaderd om te vragen hoe het met hen ging.

Het is wel heel lastig gebleken om ook aandacht te geven aan mensen die niet digitaal vaardig zijn. Als mensen niet al bij ons bekend waren, dan is het heel lastig om een idee te krijgen van wat er nodig is. Dan hoop je dat ze in één van de aangesloten netwerken van hulpverleners zitten.

Monique: In Dordrecht zijn we een Zoom-kidsgroep gestart, waarin we onder andere met kinderen online gingen knutselen. Tijdens de lockdown kwamen de Eritrese moeder- en vadergroep ook wekelijks digitaal bijeen voor wie dat wilde. Dit was een uitdaging voor mensen die minder digitaal vaardig zijn en het ging soms met vallen en opstaan, maar dat is ook een manier van het contact houden.

Wat was de rol van vrijwilligers tijdens de roerige coronamaanden?

Monique: De vele initiatieven die door vrijwilligers zijn ontplooid hebben enorm geholpen. Zo was er de telefonische Corona Helpdesk Statushouders, opgericht door meerdere personen met een vluchtelingenachtergrond. Daar konden statushouders met vragen over de pandemie of mogelijke symptomen, in het Arabisch en Tigrinya te woord gestaan worden.

Larissa: Ik denk dat juist zo'n coronacrisis heel duidelijk zichtbaar maakt dat de statushouders om hulp kunnen vragen bij de Nederlandse vrijwilligers met wie ze contact hebben. Dat ze even hun hart kunnen luchten, al is het via videobellen of het sturen van een appbericht. Dat betekent al heel veel voor mensen.

Franklin: Eens! Vrijwilligers spelen echt een cruciale rol in het versterken van de veerkracht van statushouders. Veel professionals leveren diensten, maar de vrijwilligers maken dat mensen zich echt thuis voelen en gewaardeerd, dat ze een nieuwe start kunnen maken. Door de invoering van de nieuwe Wet inburgering is de aandacht voor de psychosociale ondersteuning van statushouders toegenomen, ook binnen onze gemeenteraad. Iedereen voelt de noodzaak om tot een integrale aanpak te komen. Leren en integreren is tenslotte alleen mogelijk als mensen vitaal en veerkrachtig zijn. Dan zijn zij in staat om optimaal te groeien en te bloeien.

VEVEAN POPAL, SLEUTELPERSOON HAARLEM

Vevean Popal werkt als sleutelpersoon 'gezondheid statushouders' in Haarlem. Ook is ze coördinator bij een Haarlemse welzijnsorganisatie en werkt ze op zelfstandige basis als coach en trainer. Vevean: 'Sleutelpersonen zijn zelf vluchtelingen geweest en kunnen zich daardoor goed inleven in de situatie van statushouders. Ze hebben hun

weg in Nederland gevonden en kennen de routes in de gezondheidszorg. Zo vervullen ze een brugfunctie tussen de professionele hulpverleners en de statushouders! In Haarlem werken twee professionals en twee vrijwilligers als sleutelpersonen voor de Eritrese en Arabisch sprekende doelgroepen. Ze geven onder andere advies en ondersteuning aan professionals in het cultuursensitief werken, geven gezondheidsvoorlichting aan statushouders, signaleren en verwijzen hen door naar de juiste hulpverlening. Ten slotte bemiddelen ze tussen professionals en statushouders om de taal- en cultuurbarrière te doorbreken.

Volgens Vevean zijn er een aantal problemen waarmee statushouders te maken krijgen. 'Het eerste obstakel is dat het een grote stap is om psychische hulp te zoeken. Dit komt vaak door een gebrek aan kennis, of omdat ze uit schaamte de stap niet durven te zetten. Ook ervaren statushouders vaak fysieke klachten die voortkomen uit hun psychische klachten, waardoor psychische klachten vaak onopgemerkt blijven. Het derde obstakel is heel simpel: de lange wachttijden bij de psychologen. Daar komt bij dat een psycholoog in eigen taal lastig te vinden is en dat tolken in de GGZ niet worden vergoed.'

Door haar jarenlange ervaring in het werken met statushouders heeft Vevean een duidelijk idee van de rol van verschillende hulpverleners als het gaat om vroegsignalering. 'Statushouders benaderen verschillende soorten hulpverleners met vaak praktische hulpvragen. Het is daarom belangrijk dat alle betrokken partijen in staat zijn om psychische problematiek te signaleren. Ook artsen moeten meer ondersteund worden in cultuursensitief werken: zo kunnen ze een dubbele afspraak plannen als de assistent hoort dat er een taalbarrière is. Het mooie is dat de professionals er niet alleen voor staan. Sleutelpersonen zijn in het leven geroepen om hen hierin te ondersteunen.'

Wilbur Scott over herdenken en trauma

‘Ik heb nooit meer aan Vietnam gedacht’

De Amerikaanse emeritus hoogleraar, militair socioloog en Vietnamveteraan Wilbur Scott hield in maart in het Veteraneninstituut een lezing over de politiek van herdenken. ‘Het herdenken van een oorlog is een inherent politieke gebeurtenis.’

Wilbur Scott

Bron: Shutterstock

Bart Nauta

Beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en eindredacteur van Impact Magazine

Foto: Ermer/Wieldraaijer

‘Rechtvaardig herdenken is niet eenvoudig voor een thuiskomende militair’

Vietnam monument in Washington.

Sinds 1985 onderzoekt Wilbur Scott de sociologie van oorlog en veteranenzaken en publiceerde onder meer de sociologische studie *Vietnam Veterans Since the War*. Scott zegt halverwege zijn lezing: ‘Ik moet niet geobserveerd zijn door mijn eigen oorlogsherinneringen. Hoe zit het met de verhalen van de lokale Vietnamezen? Ze maken ook deel uit van het verhaal.’ Hij doelt hier op ‘just commemoration’, rechtvaardig herdenken, een manier van stilstaan bij het verleden waarbij niet alleen de stemmen van de eigen Amerikaanse of Nederlandse veteranen gehoord worden, maar ook die van Vietnamezen, Irakezen en Afghanen. Hij zal tijdens het interview in een Amsterdamse hotellobby later toegeven dat dit voor pas teruggekeerde militairen niet makkelijk is, destijds ook niet voor hemzelf.

In uw lezing haalde u het onderwerp de politiek van herdenken aan.

‘Of je het nu leuk vindt of niet, het herdenken van een oorlog is een inherent politieke gebeurtenis. Er doen concurrerende versies de ronde van wat er is gebeurd en waarom. Niet alleen verteld door de regering, secties binnen de krijgsmacht en rivaliserende politieke partijen, maar ook door belangengroepen, opiniemakers en veteranen. Stel je een publieke ceremonie voor. Wiens idee is het om een ceremonie te houden en wiens versie van de oorlog zal de meest prominente zijn? Wie wordt er geëerd en wat wordt er gezegd? Door het concept van de politiek van herdenken wordt duidelijk dat niet ieders versie van de gebeurtenis gehoord en geaccepteerd wordt. Slechts enkelen hebben de macht of ontwikkelen de middelen om hun versie tot een “vanzelfsprekend feit” te maken.’

Hoe kwam het nationale Vietnam Veterans Memorial in Washington tot stand, als de politiek van herdenken een wedloop van concurrerende stemmen is?

‘Dat is te danken aan Jan Scruggs, een Vietnamveteraan, die met een kleine groep mensen meer dan tien miljoen dollar ophaalde. Dat lukte hem door een apolitek monument voor te stellen. Zodra Scruggs bij veteranen voor het gedenkteken pleitte, kreeg hij vaak de vraag of hij voor of tegen oorlog was. Hij zei dan: “This isn’t about the war, this is about the warrior. Ik vraag je niet om de oorlog af te keuren. Ik vraag of je bereid bent om de doden te herdenken.” Met die boodschap is het hem gelukt. Het monument gaat niet over de grotere zaak zoals vrijheid, maar vermeldt alleen de namen van meer dan 58.000 Amerikanen die in Vietnam zijn gesneuveld.’

U pleit voor rechtvaardig herdenken. Vraagt u niet te veel van veteranen die zelf zoveel hebben meegemaakt?

‘Ik begrijp dat rechtvaardig herdenken niet eenvoudig is voor een thuiskomende militair. Je bent zo verwickeld in je eigen problemen dat je die van anderen niet kunt zien. Je moet eerst persoonlijke antwoorden vinden, voordat je openstaat voor de oorlogservaringen van anderen.’

Hoe zat dat bij uzelf?

‘Twaalf maanden was ik pelotonscommandant bij een infanteriedivisie, gestationeerd in de centrale hooglanden van Vietnam, bij de grens van Cambodja. We zaten in een ondoordringbare jungle, waar we met helikopters overheen moesten. Toen ik in 1969 terug in Amerika kwam, was het een gepolariseerd land, verdeeld tussen pro- en antioorlogsbewegingen. De echte moeilijkheid

Foto: Paul Tolenaar

voor mij was hoe ik moest omgaan met de doden. Bij een rechtvaardige oorlog is er een grotere context die deze vraag bevredigend zou kunnen beantwoorden, en dat helpt je om verder te gaan. Maar als de oorlog niet nodig was, vraag je je af waarom mijn mannen moesten sterven. Was hun dood zinloos?’

Heeft u daarop antwoord kunnen vinden?

‘Lange tijd lukte dat niet. Een jaar na Vietnam kwam ik in de problemen, voelde ik me vaak onrustig en ging ik drinken. Heel gezellig, maar ik stopte niet en werd vijandig. Na een vechtpartij moest ik contact opnemen met een psychiater – dit in een tijd dat er geen oorlogsgerelateerde psychologische diagnoses bestonden – die mij zei dat ik gespannen was en dat ik moest kalmeren. Uiteindelijk zei ik tegen mezelf dat het over is, dat ik er klaar mee ben. Vietnam is me geen enkele gedachte meer waard. Ik heb daarna nooit meer aan Vietnam gedacht. Als iemand er iets over zei, liep ik de kamer uit. Ik studeerde af, deed een promotietraject en kreeg een baan als professor. Ik wist niet dat ik veteraan was. Ik ging verder met mijn leven.’

Dat was dat?

‘Na vijftien jaar kreeg ik nachtmerries. Ik voelde me erg gespannen. Mijn huwelijk ging stuk. Een jaar later leerde ik mijn nieuwe vriendin kennen en haar broer was ook Vietnamveteraan. Vlak nadat ik haar leerde kennen, pleegde hij zelfmoord. Ik zocht hulp bij psycholoog Christa Dixon om met zijn zelfmoord om te gaan. Ik vertelde dat mijn problemen niets met Vietnam te maken hadden, maar met zijn suïcide. “Zo werkt het niet”, zei ze. “Hoogstwaarschijnlijk kun je dit niet verwerken omdat je de doden in Vietnam niet hebt verwerkt.” Dixon gaf me de opdracht om mijn Vietnamverleden in bewuste herinneringen terug te halen, iets wat ik erg pijnlijk vond. Uiteindelijk wilde ik weten of hieruit iets positiefs zou kunnen voortkomen. Ze adviseerde me om het te bestuderen, om erover te schrijven. Analyseren, dat is wat ik doe voor de kost. Het leidde tot een publicatie over Agent Orange (een chemisch ontbladeringsmiddel dat tot gruwelijke verminkingen en ziekten leidde, red.) en later tot mijn boek *Politics of Readjustment*, nu heruitgegeven als *Vietnam Veterans Since the War*. Dat boek gaat onder andere over hoe PTSS een officiële diagnose werd.’

Wat is u na de decennia van onderzoek opgevallen?

‘Toen ik eind jaren tachtig Agent Orange begon te onderzoeken, gingen alle geschriften over de effecten van het middel op Amerikaanse militairen, terwijl wij deze chemische stof over het platteland van Vietnam spoten, dus hoe zit het met de Vietnamezen? Hetzelfde zie ik tegenwoordig met PTSS. Er is een bepaalde obsessie met betrekking tot onze veteranen, maar wat is de mate van PTSS onder men-

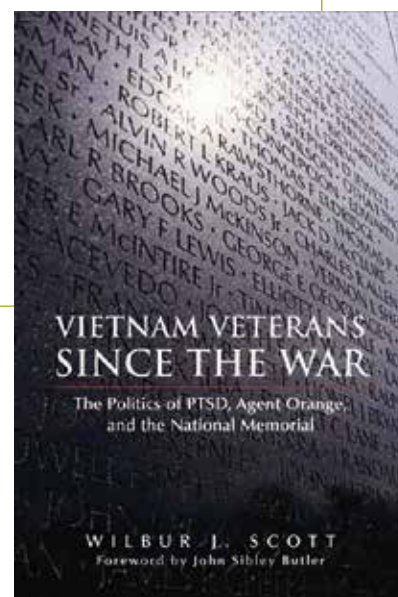
Groei betekent uit je eigen cocon stappen, waardering opbrengen voor de verhalen van anderen

sen in Vietnam of Afghanistan? Het is belangrijk te luisteren naar hun verhaal, hoe lastig dat ook is. Ik zie het als onderdeel van posttraumatische groei. Groei betekent uit je eigen cocon stappen, waardering opbrengen voor de verhalen van anderen. Vaak ontwikkel je bij posttraumatische groei ook minder enthousiasme voor oorlog en ontstaat er meer gevoeligheid voor andere slachtoffergroepen. Als je dat inziet, groei je beetje bij beetje, zoals een bloem die bloeit uit een barst in de stoep.’

Dit interview verscheen eerder in *Checkpoint - magazine voor veteranen*, 04-2020.

OVER WILBUR SCOTT

Wilbur J. Scott diende in 1968–1969 in Vietnam als pelotonscommandant bij de 4th US Infantry Division. Momenteel is hij emeritus hoogleraar bij de afdeling Behavioural Sciences and Leadership aan de U.S. Air Force Academy. Zijn specialisaties zijn onder meer militaire sociologie, de sociologie van geweld en oorlog en de sociologie van veteranenzaken. Hij heeft twee standaardwerken gepubliceerd: *Vietnam Veterans Since the War* (1993) en *Gays and Lesbians in the Military* (1995). Daarnaast schreef hij voor gerenommeerde tijdschriften en boeken over een reeks politieke en persoonlijke kwesties, waaronder oorlogservaringen en de nasleep daarvan.

GZ-psycholoog Mariëlle Hoekstra en ervaringsdeskundige Maaïke Zegers schreven *Een kast vol*, een kinderboek over PTSS.

Mariëlle Hoekstra

GZ-psycholoog bij ARQ Centrum'45 en Mental Health Caribbean Bonaire

Maaïke Zegers

Oud-politieagente en ervaringsdeskundige

Hoe betrek je een gezin bij de behandeling van PTSS?

'PTSS heb je niet alleen' is een bekende uitspraak. De partner en kinderen van de patiënt met posttraumatische stressstoornis (PTSS) maken het van nabij mee. De vraag is dan ook: hoe maak je je gezin een onderdeel van het therapieproces zonder ze te belasten met jouw rugzak? Vaak wordt er onvoldoende stil gestaan bij de impact van PTSS op de partner en de kinderen van de patiënt. Zowel de ouder als de behandelaar is vaak terughoudend om de kinderen bij de therapie te betrekken.

Lessen van de naoorlogse generatie

We weten dat opgroeien in een gezin met een getraumatiseerde ouder gevolgen kan hebben voor de ontwikkeling van het kind en zelfs kan leiden tot psychische problemen.¹ Dit is duidelijk naar voren gekomen bij een deel van de naoorlogse generatie: kinderen die opgroeiden met ouders die tijdens de Tweede Wereldoorlog getraumatiseerd zijn geraakt. In het naoorlogse gezinsklimaat kampten ouders met hun eigen herinneringen aan de oorlog, en hoewel ze deze niet wilden overdragen, waren ze wel voelbaar voor kinderen. Getraumatiseerde ouders waren soms onvoldoende (emotioneel) beschikbaar, hadden onvoldoende oog voor hun behoeften en ontwikkeling.

Hierdoor konden kinderen het gevoel krijgen niet gezien te worden. Er zijn nog steeds mensen van de naoorlogse generatie die kampen met psychische problemen en hiervoor behandeld worden.² Met de ervaring van de naoorlogse generatie zou je verwachten dat psychologen hebben geleerd psychische

Mariëlle Hoekstra en Maaïke Zegers bij de presentatie van het boek Een kast vol.

problemen te voorkomen door in een vroeg stadium aandacht te hebben voor kinderen van getraumatiseerde ouders. In de praktijk is er echter nog steeds terughoudendheid bij het bespreekbaar maken van moeilijke dingen met de kinderen van de patiënt. Ouders willen hun kinderen van nature beschermen: er zit een natuurlijke weerstand in de ouder om het kind te belasten. Ouders zijn bang om hun ervaringen door te geven aan hun kinderen. Bovendien denken patiënten vaak dat hun kinderen er geen last van hebben en dat ze er nog te jong voor zijn. Terwijl de ervaring leert dat kinderen goed om kunnen gaan met moeilijke situaties, als er maar uitleg plaatsvindt op een manier die aansluit bij hun leeftijd.

Impact op het gezin

Kinderen kunnen zich goed aanpassen aan situaties, waardoor ogenschijnlijk niets aan de hand lijkt te zijn. Ook zijn kinderen over het algemeen loyaal aan hun ouders en zullen ze niet snel benoemen dat er thuis iets speelt. Zo gaat het gezin stilzwijgend verder, samen maar toch alleen. Door de PTSS kan de ouder het gevoel hebben tekort te schieten, en hier kunnen ook schaamte en schuldgevoelens een rol gaan spelen. De ouder kan de eigen emoties soms niet goed reguleren en binnen het gezin kan er veel woede en agressie zijn. Ouders kunnen het gevoel hebben dat ze falen in het ouderschap. Ze zitten in een impasse met zichzelf maar ook vaak in de relatie met hun kinderen.

In zo'n situatie kan het kind ook verward raken met betrekking tot de eigen emotieregulatie. Kinderen kunnen zich schuldig gaan voelen omdat ze niet begrijpen wat er aan de hand is. Ze doen hun best om hun ouder 'beter' te maken, maar dat lukt niet. Ze begrijpen niet wat er aan de hand is als er niet over gesproken wordt. Hierdoor kunnen ze in verwarring raken, zich gaan aanpassen, boos of somber worden en het kan zelfs invloed hebben op hun zelfbeeld. Soms leidt dit tot parentificatie: de kinderen gaan de taken van de ouder overnemen.³

De vragen die vaak door de patiënt met PTSS gesteld worden zijn: wat vertel ik wel en wat vertel ik niet? Hoe doe ik dit op een kindvriendelijke manier? En wat doe ik met vragen waar ik geen antwoord op weet of wil geven? Ook Maaïke Zegers - oud-politieagente, PTSS-patiënt en moeder - worstelde met deze vragen. In haar therapieproces is gebruik gemaakt van *Words and Pictures*, een methode uit de jeugdzorg voor kinderen die bijvoorbeeld uit huis worden geplaatst.⁴ Met behulp van deze methode heeft Maaïke haar eigen verhaal zo kunnen samenstellen dat ze PTSS met haar kinderen

bespreekbaar kon maken. Maaïke zag de noodzaak om niet alleen met haar eigen kinderen in gesprek te gaan over PTSS, maar ook andere ouders die hiermee worstelen te ondersteunen. Op die manier is het kinderboek *Een kast vol* ontstaan.

Patiënten denken vaak dat hun kinderen er geen last van hebben en dat ze er nog te jong voor zijn

Een kast vol

'Bij ARQ Centrum'45 kreeg ik een breed palet van behandelingen', zegt Maaïke Zegers. 'Ik volgde de dagbehandeling met psychotherapie, psychomotorische therapie en traumatherapie. Omdat PTSS een aandoening is die invloed heeft op het hele gezin kreeg ik op een gegeven moment ook therapie met mijn gezin (systeemtherapie) aangeboden.

Ik realiseerde me toen dat PTSS zich niet alleen afspeelde in mij maar binnen mijn hele gezin', aldus Maaïke. 'Was dit nog wel één gezin? Functioneerden wij nog zoals we samen zouden willen functioneren? Kon iedereen nog zichzelf zijn of hield iedereen angstvallig rekening met elkaar? Hoewel ik gelukkig getrouwd ben en wij twee prachtige dochters hebben (3 en 5 jaar) voelde ik direct dat er ook hier werk aan de winkel was.

De systeemtherapie hielp mijn partner en mij weer functioneren: als partners, als ouders en als beste maatjes. Na een tijdje stelde Mariëlle voor om de kinderen te vertellen over wat er met mij aan de hand was, door

middel van de methode *Words and Pictures*. Dat riep bij mij veel vragen en ook angst op. Hoe moeten wij dit aan onze kinderen uitleggen zonder hun angstig of bang te maken? Hoe leg ik het uit zonder hen te belasten met wat ik heb meegemaakt?

Ik besloot dat ik onze kinderen niet zomaar wilde vertellen wat ik heb meegemaakt, maar dat ik onze kinderen echt iets wilde meegeven:

- Twijfel niet aan je intuïtie. Je ziet het goed, er is iets met mama aan de hand.
- Twijfel niet aan jezelf. Het ligt niet aan jou.
- Wees kind. Ik ben zelf verantwoordelijk voor het herstel, jij hoeft dit niet te doen.

Hoe moeten wij dit aan onze kinderen uitleggen zonder hun angstig of bang te maken?

Omdat ik geloof in de kracht van herhaling besloot ik het op papier te zetten in een voorleesverhaal. Zo kwam *Een kast vol* tot stand.

Voor onze oudste dochter was het herkenbaar en behapbaar. Ze begrijpt de situatie en weet nu dat bepaalde situaties niet door haar komen, maar door de PTSS. Nu kan ze onbezorgd kind zijn. Onlangs zei ze tegen mij "Mama, als jouw kastje openstaat hoef je niet zo tegen mij te doen." Dat is voor mij een teken dat ze de boodschap begrepen heeft.

Nadat ik zag welk positieve effect het verhaal op onze kinderen had, dacht ik, hier zou ik zo veel gezinnen mee kunnen helpen. Ik besloot de stoute schoenen aan te trekken en met de pet rond te gaan om het als

een boekje te kunnen uitbrengen. Mede door hulp van BNMO (Bond Nederlandse Militairen en Oorlogsslachtoffers) en ARQ Centrum⁴⁵ werd het verhaal *Een kast vol* een echt boekje. Een handreiking die universeel is en draait om de metafoor.

In *Een kast vol* wordt de moederfiguur in de illustraties afgebeeld in het politie-uniform. Om meerdere beroepsgroepen van dienst te kunnen zijn, heeft mijn man de stichting *Een Kast Vol* opgericht. Ons doel is om boekje voor boekje steeds een nieuwe beroepsgroep te kunnen helpen met het bespreekbaar maken van PTSS in het gezin.

Een kast vol is te bestellen via www.eenkastvol.nl

De illustraties in het boek zijn van Paul Leconte.

REFERENTIES

1. Madigan, S., M.J. Bakermans-Kranenburg, M.H. van IJzendoorn, G. Moran, D.R. Pederson & D. Benoit, 'Unresolved states of mind, anomalous parental behaviour, and disorganized attachment: a review and meta-analysis of transmission gap', in: *Attachment and Human development*, 8 (2006) 2, pp. 89-111.
2. Dashorst, P., 'Opgroeien met Oorlog, de behandeling van naoorlogse generaties', in: *Cogiscope*, 13 (2016) 2, pp. 17-20.
3. Govaert, J.M., *Hechtingsproblemen in gezinnen*. Bohn Stafleu van Loghum, 2015.
4. Turnell, A., & S. Edwards, *Veilig opgroeien. De oplossingsgerichte aanpak Signs of Safety in jeugdzorg en kindbescherming*. Bohn Stafleu Van Loghum, 2009.

The Moral Injury Workbook

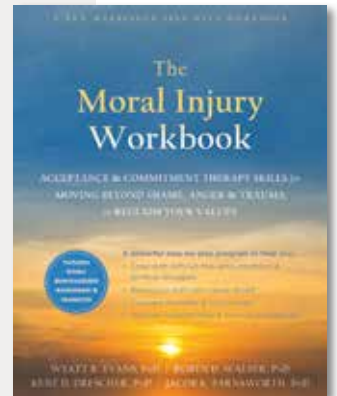
Acceptance and Commitment Therapy Skills for Moving Beyond Shame, Anger, and Trauma to Reclaim

Wyatt R. Evans, Robyn D. Walser, Kent D. Drescher & Jacob Farnsworth

NEW HARBINGER PUBLICATIONS 2020, 224 PAGINA'S, ISBN 9781684034772

Voor zorgprofessionals die waarden als service, zorg of bescherming koesteren kunnen potentieel moreel schadelijke gebeurtenissen zoals tijdens de COVID-19-crisis, blijvende gevolgen hebben. Woede, schuldgevoelens en schaamte kunnen opspelen waardoor het persoonlijke en professionele leven in toenemende mate moreel wordt beschadigd. Dit boek wil een leidraad zijn om juist deze morele pijn te verzachten.

De zes kernprocessen van Acceptatie- en Commitment Therapie (ACT) worden in dit werkboek zodanig besproken dat ze kunnen worden toegepast op een reeks morele verwondingen.

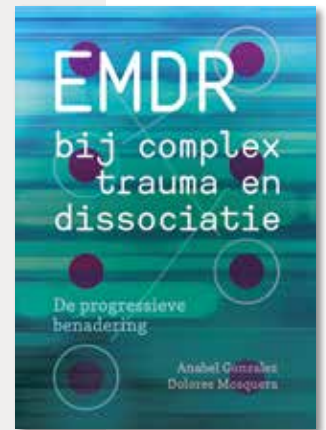
EMDR bij complex trauma en dissociatie

De progressieve benadering

Anabel Gonzalez & Dolores Mosquera

UITGEVERIJ MENS! 2020, 416 PAGINA'S, ISBN 9789463160483

In dit boek worden de basistechnieken beschreven die therapeuten kunnen helpen om ook bij ernstigere gevallen van trauma op een adequate manier EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing) toe te kunnen passen. Welke variaties op de traditionele aanpak van EMDR zijn mogelijk, inclusief bij complex trauma en aan trauma gerelateerde dissociatie. Daarbij wordt gebruik gemaakt van begrippen uit de gehechtheidstheorie en recente onderzoeksbevindingen op het gebied van de neurologie.

Trauma en veerkracht

Hulpverleners bij schokkende gebeurtenissen

Luuc Smit

SWP 3E HERZ.DR. 2020, 120 PAGINA'S, ISBN 9789088509865

In deze derde gewijzigde druk extra aandacht voor seksueel misbruik. Het boek gaat uit van de vraag wanneer gespecialiseerde hulp echt nodig is en wanneer het juist beter is deze (nog) niet in te zetten. Ervan uitgaande dat mensen ook eigen mogelijkheden (veerkracht) hebben om op een gezonde manier om te gaan met die ingrijpende gebeurtenis. Het boek is een praktijkboek en geeft daarom naast kennis ook praktische handvatten.

Trauma en het lichaam

Een sensomotorische benadering van psychotherapie

Pat Ogden, Kekuni Minton & Clare Pain

UITGEVERIJ MENS! 2020, 512 PAGINA'S, ISBN 9789463160469

De theorie en techniek van traditionele psychotherapeutische methoden worden in dit boek gebundeld met lichaamsgeoriënteerde – ofwel sensomotorische – psychotherapie om te laten zien hoe je beweging en de bewustwording van lichaamssensaties kunt inzetten om traumatische wonden te genezen.

In het eerste deel worden het theoretische kader en de onderbouwing uiteengezet van de interventies van Sensorimotor Psychotherapy. In het tweede deel wordt een driefasige behandelbenadering gepresenteerd: het ontwikkelen van somatische hulpmiddelen om te stabiliseren, het verwerken van traumatische herinneringen en het eigen maken van somatische integratie.

Wij zijn de wrekers over dit alles

Conny Braam

ATLAS CONTACT 2020, 384 PAGINA'S, ISBN 9789025451639

Duizenden witte, zwarte en bruine Zuid-Afrikanen zijn in 1942 in Noord-Afrika krijgsgevangen gemaakt en naar Europa vervoerd. Ondanks de barre omstandigheden in de krijgsgevangenkampen en het meevechten tegen de nazi's, blijven de raciale verhoudingen van thuis bepalend voor de onderlinge verstandhouding. Conny Braam beschrijft in deze roman hoe het einde van de oorlog de Zuid-Afrikanen apartheid heeft gebracht.

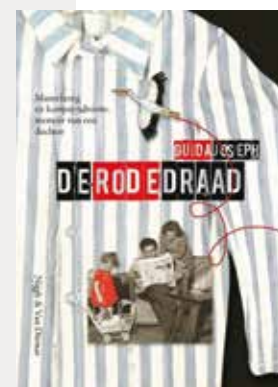
De rode draad

Mantelzorg en kampsyndroom, memoir van een dochter

Guida Joseph

DITMAR 2020, 232 PAGINA'S, ISBN 9789038808628

Het is een letterlijke rode draad, die de bladzijden vol collages, foto's, tekeningen, briefjes, teksten en textiel met elkaar verbindt. Daarmee maakt de auteur een tweede generatie graphic memoir om de mantelzorg voor haar 'kwaadaardige' en angstige moeder en het oorlogstrauma van haar vader (concentratiekampsyndroom) te verwerken om uiteindelijk de rode draad door te kunnen knippen.

Trauma en verwerkingstechnieken

Indicatiestelling bij traumabehandeling in de ggz

Martijn Stöfjel

BOHN STAFLEU VAN LOGHUM 2020, 185 PAGINA'S, ISBN 9789036825009

Dit boek beschrijft hoe een gedegen traumabehandeling kan worden opgezet, ervan uitgaande dat geen enkele verwerkingstechniek op alle punten beter is dan de andere verwerkingstechnieken. De bekende evidence-based en practice-based behandeltechnieken worden kort benoemd. Vervolgens worden in drie afzonderlijke hoofdstukken de 'grote drie' verwerkingstechnieken besproken: Imaginaire Exposure, EMDR en Imaginaire Rescripting. Met behulp van casuïstiek worden de specifieke toepassingen van de genoemde verwerkingstechnieken geïllustreerd.

De zomer van 1945

Wim Daniëls

THOMAS RAP 2020, 288 PAGINA'S, ISBN 9789400406377

In *De zomer van 1945* beschrijft Wim Daniëls iedere dag van deze bevrijdingszomer, waar de chaos overheerst. Aan de hand van dagboekfragmenten, brieven, nieuwsberichten en rechtbankverslagen laat hij zien hoe tegenstellingen die zomer overheersten: de tweestrijd tussen de bevrijding aan de ene kant en het aangedane leed door de oorlog aan de andere kant. Hij beschrijft hoe deze nasleep van de oorlog zich op verschillende manieren manifesteerde.

Herdenken Herdacht

Een essay om te vergeten

Simone van Saarloos

PROMETHEUS 2019, 128 PAGINA'S, ISBN 9789044639735

Wie bepaalt wat er wordt herinnerd en herdacht, en waarom? Hoe herdenk je iets wat zowel verleden tijd is als een dagelijkse realiteit? Waarom worden bepaalde verhalen vanzelfsprekend geacht, terwijl andere geschiedenissen worden uitgewist? Van Saarloos onderzoekt in dit filosofisch essay de kracht van vergeten en vraagt zich af óf en hoe het mogelijk is om zonder verleden te leven. Volgens haar gaat het niet over schuld, maar over 'rommelig leven met pijn en verdriet'.

De therapeutische relatie in de ggz

Tien intieme verhalen uit de spreekkamer van de eerstelijnspsycholoog

Anja de Bok

LANNOO CAMPUS 2020, 224 PAGINA'S, ISBN 9789401473149

Aan de hand van tien verhalen uit haar eigen praktijk als zelfstandig gevestigd eerstelijns psycholoog, belicht de auteur het perspectief van zowel de cliënt als dat van de behandelaar: de therapeutische relatie. Aansluitend op deze verhalen, 'casussen', behandelt ze actuele thema's uit de ggz, zoals regelgeving en beleidskaders waarbinnen gewerkt moet worden. Door het coronavirus veranderde de relatie en daarover is een verhaal als epiloog toegevoegd.

Het geluk te overleven

Daan Fousert

ELIKSER 2020, 324 PAGINA'S, ISBN 9789463652445

Een boek over een gezin van acht personen (Jaan Willem Mobach (1894), zijn vrouw Johanna (1897) en hun zes kinderen), dat verdeeld over verschillende interneringskampen in Indonesië de oorlog overleeft. De auteur heeft het boek samengesteld uit het dagboek van zoon Jan waarin hij terugblikt op zijn puberteit tijdens de Japanse bezetting van Java, de opgetekende herinneringen van vader Jaan Willem en het verhaal vanuit het perspectief van moeder Johanna, geschreven door auteur Monique Melief.

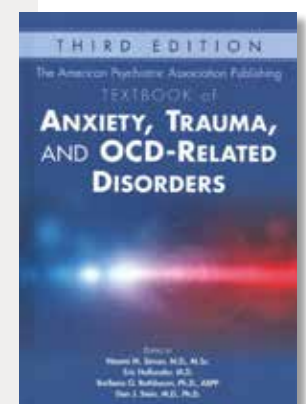
Textbook of Anxiety, Trauma, and OCD-Related Disorders

Naomi Simon, Eric Hollander & Barbara O. Rothbaum

AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION PUBLISHING (APA) 3E HERZ. DR. 2020, 754 PAGINA'S, ISBN 9781615372324

Geheel herziene druk die focust op de DSM-5-diagnoses, zoals gegeneraliseerde angststoornis, obsessief-compulsieve en gerelateerde stoornissen, paniekstoornis en agorafobie, sociale angststoornis, specifieke fobieën en trauma- en stressgerelateerde stoornissen. Aangevuld met wetenschappelijk onderbouwde klinische aanbevelingen voor farmacotherapie en psychotherapie. Twee nieuwe hoofdstukken richten zich op de kenmerken, fenomenologie en het beloop van acute en geïntegreerde en complexe rouw.

Het Unified Protocol (UP) voor transdiagnostische behandeling van emotionele stoornissen wordt besproken en het hoofdstuk over angststoornissen op latere leeftijd is volledig nieuw en legt de nadruk op de prevalentie en behandeling, zowel farmacologisch als psychotherapeutisch, van angst bij deze populatie.

Wacht maar tot je ze zelf hebt

Door Joanne Mouthaan

‘Wacht maar tot je ze zelf hebt.’ Hoe irritant vond ik het wel niet, als vrienden – met kinderen dus – me deze zin toewierpen. Alsof ik niet kon indenken of invoelen hoe dat zou zijn of wat ik in hun geval zou doen. Nu, inmiddels een decennium en twee bloedjes van kinderen later, geef ik toe dat ik geregeld hetzelfde heb gedacht en hoogstwaarschijnlijk heb gezegd. Het stomme is, nu is er natuurlijk geen vergelijking meer mogelijk. Afgezien van het feit dat het ouderschap bepaalde aspecten van mijn geheugen zeker niet heeft bevorderd, wéét ik simpelweg niet of ik me pakweg 10 jaar geleden zo goed had gevoeld, want ik ben nu eenmaal *mother of dragons*. Nú maak ik het mee, nú voel ik het, nú handel ik ernaar. Wat ik wel weet is dat ik wekelijks wel word verrast met iets waar ik me als ouder een houding naar moet geven. En dat zijn vaak situaties die ik me 10 jaar geleden nog niet had voorgesteld.

Hoe zit dat met de pandemie en onze vakkennis over – laten we in ons jargon blijven – stress en coping? Ja,

onze bibliotheken staan vol met kennis op het gebied van reacties op ingrijpende gebeurtenissen. Sterker nog, wij, u en ik, richten ons voor een groot deel van onze tijd hierop. Wetmatigheden die maken dat we tot op zekere hoogte kunnen voorspellen hoe individuen, groepen en zelfs maatschappijen zullen reageren na calamiteiten. Maar de schaal waarop déze ingrijpende gebeurtenis gebeurt – wereldwijd, met impact op bijna elk levensdomein, voor onbepaalde tijd – maakt dat we niet weten of onze eerdere kennis helemaal toereikend is. Nú maken we het mee, nú voelen we het, nú handelen we ernaar. En we maken wekelijks nieuwe situaties mee waar we ons een houding naar moeten geven, en die ik me, om bij mezelf te blijven, nog nooit eerder had voorgesteld.

Observeren en monitoren dus, *real-time* kennis opdoen, om zo te bepalen of we uiteindelijk ook de hulp bieden die aansluit bij wat nu nodig is. Dat maakt dat we als NtVP als een huis achter het ESTSS-onderzoek naar de gevolgen van de coronapandemie staan: CONNECT, Samen sterk. Doet u ook mee?

Illustratie: Daniel Barreto

Over NtVP

De Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma (NtVP) is een onafhankelijke vereniging, die streeft naar continue kwaliteitsverbetering op het gebied van psychotraumatologie voor diegenen die zich professioneel of binnen een professionele organisatie met psychotrauma bezighouden.

De NtVP maakt deel uit van de Europese vereniging voor Psychotrauma (ESTSS). De ESTSS heeft verbindingen met een groot aantal nationale verenigingen, waardoor een Europees breed netwerk van Psychotrauma verenigingen ontstaat.

COLOFON

Dit katern wordt verzorgd door de werkgroep Communicatie van de Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma.

Redactie: Joanne Mouthaan
Contact: info@NtVP.nl
© NtVP 2020

Kennisdeling en kennisverzameling

Op verschillende manieren heeft NtVP zich in de afgelopen maanden beziggehouden met vergaren en verspreiden van kennis over de impact van de coronacrisis op psychotrauma en de GGZ.

Door Sophie van Leeuwen en Marthe Egberts

De coronacrisis heeft overal ter wereld ingrijpende veranderingen teweeggebracht en het aanpassingsvermogen van de mens op de proef gesteld. Ook het psychotraumaveld is door deze pandemie beïnvloed. Zo zijn er de psychische gevolgen van de maatregelen en angst voor het virus, maar ook van verlies of ziekte van een dierbare. Zorgpersoneel krijgt te maken met nieuwe vormen van (traumatische) stress en therapeuten moeten hun weg zien te vinden in de wereld van online behandelen. Ingrijpende veranderingen vragen om nieuwe wetenschappelijke kennis. Daarom is het belangrijk om nieuw onderzoek uit te voeren, maar ook om beschikbare kennis uit het vakgebied te vertalen naar de huidige context. De NtVP vindt dat zij hierin een verantwoordelijkheid heeft en heeft zich daarom de afgelopen maanden beziggehouden met vergaren en verspreiden van kennis over de impact van de coronacrisis op psychotrauma en de GGZ.

CONNECT: Samen Sterk

Om nieuwe kennis te vergaren over de aanpassing van individuen aan de COVID-19 maatregelen, is de European Society for Traumatic Stress Studies (ESTSS), waar de NtVP onderdeel van uitmaakt, een studie gestart waarin elf landen deelnemen. Hoewel kennisvergaring officieel niet tot de kerntaken van de NtVP behoort, is vergelijking op Europees niveau dermate belangrijk dat de zij besloten heeft deel te nemen aan het longitudinale onderzoek. Het eerste meetmoment van de vragenlijst onder de Nederlandse bevolking is recentelijk gestart en richt zich op de risico- en ondersteunende factoren die een rol spelen bij aanpassing aan de COVID-19 maatregelen. Deelnemen aan deze CONNECT studie kan via de volgende link: https://survey.uu.nl/jfe/form/SV_eJSPgPdibsWyYBL.

Webinar Drieluik: Passende nazorg in de coronaperiode

In mei en juni organiseerde de NtVP ook een drieluik van webinars gericht op passende nazorg voor psychotrauma en rouwproblematiek in de COVID19-crisis. Verschillende experts, zoals wetenschappers, klinisch psychologen en trauma-psychologen deelden kennis die relevant is voor de uitdagingen die de huidige crisis biedt. Vanuit de medische psychologie werd stilgestaan bij de klachten, behoeften

en nazorg van (ex-)IC-coronapatiënten, hun naasten, en zorgprofessionals. Ook was er aandacht voor rouw. Zo werd besproken wanneer er sprake is van verstoorde rouw en welke behandelingen daarvoor beschikbaar zijn. Tevens kwamen de omstandigheden aan bod die in de huidige crisis de kans op verstoorde rouw vergroten, zoals beperkingen in traditionele afscheidsrituelen of in fysieke sociale steun. In het laatste webinar werd aandacht besteed aan morele belasting en moreel trauma bij zorgpersoneel. De sprekers benadrukten het belang van goed luisteren naar zorgpersoneel, om te bepalen of er sprake is van morele belasting en stil te staan bij ethische worstelingen die kunnen plaatsvinden. Zo kan er adequate hulp worden geboden wanneer hier behoefte aan is. De informatie in de webinars onderstreepte de belangrijke rol voor professionals uit het psychotraumaveld in deze crisis. Uitgebreide verslagen van de webinars zijn terug te lezen via: <https://www.ntvp.nl/verslag-drieluik-webinars-nazorg-voor-psychotrauma-en-rouwproblematiek-in-de-covid19-crisis/>

Actuele kennisdeling

Tevens biedt de NtVP via de webpagina <https://www.ntvp.nl/covid-19-in-de-praktijk/> kennis en praktische tips rondom de COVID19-crisis. Deze pagina bevat inmiddels een groot scala aan informatie en nuttige links, bijvoorbeeld wat betreft het omgaan met angst voor het coronavirus, het bieden van zorg op afstand, en stress bij zorgpersoneel. Op deze manier hoopt de NtVP zowel leden als niet-leden van bruikbare informatie en hulpbronnen te voorzien.

Sophie van Leeuwen is masterstudente Clinical Child and Adolescent Psychology aan de Universiteit Utrecht en loopt stage bij het Kinder- en Jeugdtraumacentrum (KJTC) van Kenter. Binnen de NtVP is zij als lid van de communicatiecommissie verantwoordelijk voor het bijhouden van de website en versturen van berichten via de nieuwsbrief en sociale mediakanalen.

Marthe Egberts is postdoctoraal onderzoeker bij de Universiteit Utrecht, afdeling Klinische Psychologie, en orthopedagoog bij het Ingeborg Douwes Centrum in Amsterdam.

Traumabehandeling bij minderjarige vluchtelingen

De vraag

Sinds de migratiepiek in 2015 zijn er veel minderjarige vluchtelingen in Nederland, zonder hun ouders. Hebben zij baat bij traumahulpverlening en zo ja, hoe dan?

Het antwoord

Jaarlijks komen meer dan duizend alleenstaande minderjarige vreemdelingen (AMV's) naar Nederland. De laatste tijd zijn het vooral jongeren uit Syrië, Eritrea en Marokko (IND, 2020). Deze jonge vluchtelingen, meestal rond de 16-17 jaar, maar soms nog kinderen van pas 12-14 jaar oud, hebben, al dan niet helemaal alleen, hun land verlaten. Zij kunnen onderweg hun familieleden zijn kwijtgeraakt, bijvoorbeeld omdat zij door een mensensmokkelaar van hen gescheiden zijn, maar meestal hebben zij zelf besloten in hun eentje te vertrekken. Onderweg laten zij dan hun ouders weten waar zij zijn, soms ook om meer geld voor de reis (lees mensensmokkelaar) te krijgen.

De vraag of traumahulpverlening nodig is, is niet eenduidig te beantwoorden. De jongeren die naar ons verwezen zijn hebben ingrijpende gebeurtenissen meegemaakt, soms buitengewoon gruwelijke.

Jongeren die door Libië zijn gereisd rapporteren ontberingen, zoals het verblijf met honderden in een huis zonder enige verzorging, voldoende water en voedsel. Zij zijn onder druk gezet door smokkelaars om grote sommen geld te betalen en zich verder stil te houden. Ze zijn mishandeld, verkracht of getuige geweest van extreem geweld. De bootreis over de Middellandse Zee was zeer gevaarlijk, maar ook na aankomst in Nederland doen zich ingrijpende gebeurtenissen voor.

De meeste jongeren willen, eenmaal in Nederland, zich op de toekomst richten. Maar vaak voelen zij zich ook ver-

antwoordelijk voor gezinshereniging en richten zij al hun aandacht op die procedure. Hereniging met gezinsleden kunnen zij pas aanvragen als hun zelf al een verblijfsvergunning is toegekend. Er kunnen zeker ernstige klachten ontstaan vanwege de opeenstapeling van traumatische ervaringen in het verleden en de latent aanwezige actuele stress in Nederland (onder meer vanwege het gemis van familieleden). De signalen daarvan zijn heel verschillend (van Es et al., 2019). Professionals zoals woonbegeleiders en jeugdbeschermers (voogden) signaleren slaapproblemen, prikkelbaarheid en onbeheersbare boosheid of verdriet, zich isoleren en niet meer naar school gaan (... 'heeft toch geen zin'; ... 'kan me niet meer concentreren'...). Het is vaak een mix van stress uit het verleden, het missen van hun vertrouwde omgeving en familieleden en de huidige moeilijke omstandigheden die de last veroorzaakt.

Traumahulpverlening: hoe kunnen AMV's daar baat bij hebben?

Alhoewel er soms sprake is van psychische problemen, wordt er toch niet snel hulp gezocht (Demazure, Gaultier and Pinsault, 2018). Bij de gang naar de GGZ worden allerlei drempels ervaren. Het vragen van psychische hulp wordt vaak als schaamtevol beleefd of is cultuurbeladen (bijvoorbeeld 'bezeten zijn'). Intakeprocedures zijn talig en de vragenlijsten schrikken af, de wachttijden vormen vaak een drempel en er is niet altijd een tolk beschikbaar.

We zijn beiden betrokken bij een project van ARQ Centrum'45 in samenwerking met NIDOS (voogdijvereniging),

dankzij financiering van een Europees fonds (AMIF). Het doel was een laagdrempelig, outreachend, cultuur-sensitief en traumagericht programma te bieden aan jongeren die een stevig duwtje in de rug nodig hadden. We hebben in de afgelopen vier jaar negentig jongeren gezien. Een duo van psycholoog en interculturele-mediator bezocht de jongeren en maakte kennis met woonbegeleiders, jeugdbeschermers en andere betrokkenen. Met instemming keerden ze voor zeven sessies wekelijks terug. Dit heeft verspreid over heel Nederland plaatsgevonden.

Na kennismaking maakten we gebruik van de levenslijn, waarbij stenen en bloemen langs een koord worden gelegd om in chronologisch volgorde de belangrijkste gebeurtenissen te markeren. Dit ontleenden we aan de NET (Schauer, Neuner, & Elbert, 2011). De grootste stenen werden behandeld met EMDR. EMDR is aantrekkelijk omdat ze minder talig is, en scherp gericht kan worden op de incidenten die nog de meeste stress in het huidige leven veroorzaken. Het reduceren van deze stress kan jongeren helpen weer meer grip te krijgen op hun dagelijks leven, beter te slapen en zich beter te concentreren op school.

Ofschoon EMDR niet altijd is toegepast, de nadrukkelijke aandacht voor alles wat zich in de recente jaren heeft voorgedaan pakte doorgaans goed uit. Het maken van de levenslijn met aandacht voor zowel positieve als negatieve gebeurtenissen bood de jongere overzicht en het besef wat ze betekenen voor hun dagelijkse leven. Sommige jongeren hebben ook profijt gehad van EMDR. Andere jongeren deinsden ervoor terug (uit angst voor 'overweldiging'). Enkele ervoeren juist meer actuele stress (gerelateerd aan bijvoorbeeld gezinshereniging) en dan kwam de nadruk te liggen op hoe daarmee om te gaan.

Het woord 'trauma' kan bij deze doelgroep bijvoorbeeld al beter vermeden worden. Er is grote onbekendheid met onze GGZ. Samenwerking met een 'interculturele-medi-

Kortom: een traumagerichte aanpak is goed mogelijk bij jonge vluchtelingen die nog niet zo lang in Nederland zijn, maar vergt in de praktijk maatwerk.

ator' is (meestal) goud waard vanwege de koppeling van psychotraumatologische kennis van de behandelaar met de culturele achtergrond van de cliënt. Het geeft de jongere een gevoel van erkenning. Graag zien we de GGZ toegankelijker worden voor deze jonge vluchtelingen, die moeten bouwen aan een toekomst in Nederland.

DE EXPERTS

Trudy Mooren werkt als klinisch psycholoog bij ARQ Centrum'45, in het expertiseteam Kind gezin en trauma. Ze is als bijzonder hoogleraar verbonden aan de Afdeling Klinische Psychologie, Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht, en betrokken

bij onderzoeksprojecten op gebied van verbetering van behandeling voor gevolgen van psychotrauma op gezinsrelaties. Zij is hoofdopleider Klinische Psychologie V&O bij de Centrale Rinogroep, Utrecht/Leiden en voorzitter van de NtVP.

Marieke Sleijpen is gepromoveerd psycholoog op gebied van gezondheid van adolescente vluchtelingen. Zij werkt als psycholoog-onderzoeker bij ARQ Centrum'45 en start per januari met de opleiding tot gezondheidszorgpsycholoog. Zij is de projectleider van projecten die

ARQ Centrum'45 in samenwerking met NIDOS uitvoert.

LITERATUUR

Demazure, G., Gaultier, S., & Pinsault, N. (2018). Dealing with difference: a scoping review of psychotherapeutic interventions with unaccompanied refugee minors. *European child & adolescent psychiatry*, 27(4), 447-466.

van Es, C. M., Sleijpen, M., Mooren, T., te Brake, H., Ghebream, W., & Boelen, P. A. (2019). Eritrean unaccompanied refugee minors in transition: A focused ethnography of challenges and needs. *Residential Treatment for Children & Youth*, 36(2), 157-176.

IND (2020). Asielinstroom in 2019 (21 januari 2020). <https://ind.nl/nieuws/Paginas/Asielinstroom-in-2019.aspx>

Miller, K. (2020). https://medium.com/@ken.miller_40325/a-strange-cure-emdr-and-the-healing-of-trauma-5d8ea1e7c8b2

Schauer M, Neuner F, Elbert T. Narrative Exposure Therapy. A short-term treatment for traumatic stress disorders. 2011; 2nd ed, Göttingen: Hogrefe. revised and expanded ed.

NARRATIEVE EXPOSURE THERAPIE (NET)

Een 4-daagse opleiding waarin het levensverhaal van de client centraal staat. Na uitgebreide psycho-educatie wordt een levenslijn gelegd waarna de gebeurtenissen chronologisch worden gereconstrueerd en doorgewerkt, waarbij imaginaire / narratieve exposure plaatsvindt en de gebeurtenissen in hun context worden besproken. NET is een kortdurende, evidence-based behandelvorm, specifiek ontworpen voor de behandeling van de (complexe) posttraumatische stress stoornis (PTSS) ten gevolge van meervoudige traumatiserende gebeurtenissen (bijvoorbeeld bij vluchtelingen, militairen of getroffen van vroegtijdig seksueel misbruik).

SUPERVISIEMIDDAG NET

Na het afronden van de 4-daagse NET opleiding onder supervisie werken aan NET-vaardigheden onder leiding van een ervaren NET behandelaar/supervisor

BEKNOPTE ECLECTISCHE PSYCHOTHERAPIE VOOR PTSS (BEPP)

In de 4-daagse BEPP opleiding worden de werkzame elementen uit verschillende therapierichtingen op een logische manier samengebracht, zoals psycho-educatie, imaginaire exposure, gebruikmaking van brieven schrijven en memorabilia, psychodynamische inzichten in de betekenisfase en een afscheidsritueel.

TRAUMATISCHE ROUW

Tijdens de 2-daagse opleiding maken de deelnemers kennis met diagnostiek en behandeling van traumatische rouw en worden diverse behandelinterventies praktisch geoefend. Tevens wordt er aandacht besteed aan cultuursensitieve diagnostiek, omdat rouw in verschillende culturen verschillende uitingsvormen heeft.

BASISOPLEIDING PSYCHOTRAUMA VOOR BIG (I.O.)

De 5-daagse opleiding biedt de grondbeginselen voor het werk van een psychotraumatherapeut i.o.. Het opvangen, begeleiden en behandelen van mensen die schokkende ervaringen hebben meegemaakt, vraagt specifieke competenties van de dienstverlener. De opleiding biedt de hulpverlener een raamwerk om complexe posttraumatische psychopathologie in kaart te brengen en op grond daarvan een behandelplan op te stellen.

CAPS 5 VOOR BIG

De Clinician-Administered PTSD Scale (CAPS) is de gouden standaard voor het stellen van de diagnose posttraumatische stressstoornis (PTSS). In deze 1-daagse opleiding worden de inhoud en psychometrische kwaliteiten van de CAPS5 besproken en leert de deelnemer de CAPS5 af te nemen.

7ROSES EMPOWERMENT METHODIEK

7ROSES richt zich op het ondersteunen van het herstelproces na schokkende gebeurtenissen met een zeer ontwrichtende werking. Opleiding van 2,5 dag waarin het vergroten van de eigen (draag)kracht centraal staat. Hervinden van de eigen kracht en hulpbronnen uit de omgeving benutten door herstel van sociale verbondenheid en betekenisgeving aan het gebeure.

CULTUURSENSITIEF BEHANDELEN

Psychotherapie met cultureel diverse patiënten

De 2-daagse opleiding geeft handvatten om de slagingskans van psychotherapie met een cultureel diverse patiëntengroep te vergroten door cultuursensitieve aanpassingen in het therapeutisch proces in te zetten. De opleiding biedt hulpmiddelen en vaardigheden om bij depressie, angst, lichamelijke klachten en trauma tot een succesvollere therapie te komen.

INTRODUCTIE PSYCHOTRAUMA

Deze 3-daagse introductie is voor iedereen die meer wil weten over psychotrauma en PTSS en hier in werk en/of dagelijks leven mee te maken heeft. Er is de mogelijkheid om in te gaan op vragen over trauma of PTSS die men in de dagelijkse praktijk tegenkomt. Deze cursus is gericht op kennisoverdracht, er worden geen vaardigheden aangeleerd (HBO niveau).

ARQ Academy

ARQ Academy verzorgt opleidingen en kennisoverdracht voor ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum. Het volledige opleidingsaanbod met data is te vinden op de website van ARQ Academy: academy.arq.org

intervention :

Journal of Mental Health and Psychosocial Support in Conflict Affected Areas

Intervention is an international, peer reviewed journal on mental health and psychosocial support. We publish state-of-the-art academic papers, field reports and personal reflections that are relevant to individuals working in conflict affected areas, in the aftermath of natural disasters and for those working with refugees from these regions.

The journal offers a forum for active exchange and collaboration between practitioners, humanitarians, academics and policymakers from all over the world.

NEW ISSUE
NOVEMBER
2020

Intervention is an open access journal, published twice a year, available at: interventionjournal.org

Stay informed and join our *Intervention Journal* group on LinkedIn.

INTERVENTIONJOURNAL.ORG